T.C.

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

ANNEMARIE SCHIMMEL VE DİNLER TARİHİ BİLİMİNE KATKILARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

HATİCE ÇELİK BARTIN

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ RAMAZAN TURGUT

VAN - 2020

KABUL VE ONAY SAYFASI

<table>
<tr><td colspan="2">Hatice ÇELİK BARTIN tarafından hazırlanan “ANNEMARIE SCHIMMEL ve DİNLER TARİHİ BİLİMİNE KATKILARI” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.</td></tr>
<tr><td>Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ramazan TURGUT
Felsefe ve Din Bilimleri, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.</td><td>...……</td></tr>
<tr><td>Başkan : Doç. Dr. Necati SÜMER
Felsefe ve Din Bilimleri, Siirt Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.</td><td>……...</td></tr>
<tr><td>Üye : Dr. Öğr. Üyesi Yunus KAPLAN
Felsefe ve Din Bilimleri, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.</td><td>……...</td></tr>
<tr><td>Tez Savunma Tarihi:</td><td>01/06/2020</td></tr>
<tr><td>Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum.
…….
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü</td><td></td></tr>
</table>

ETİK BEYAN SAYFASI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (01.06.2020)

Hatice ÇELİK BARTIN

Yüksek Lisans Tezi
Hatice ÇELİK BARTIN
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Haziran, 2020

Annemarie Schimmel ve Dinler Tarihi Bilimine Katkıları

ÖZET

1955-1959 yılları arasında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi kürsüsünün başına Annemarie Schimmel (1922-2003) getirilmiştir. Schimmel Cumhuriyet sonrası Türkiye'de dinler tarihi biliminin gelişmesine önemli katkılar yapmış, Türkiye'deki ilk dinler tarihi doktora öğrencisini yetiştirmiştir. O, Türkiye'de beş yıl dinler tarihi hocalığı yapmış, dinler tarihi dersinde okutulmak üzere bir kitap yazmıştır. Bunun dışında dinler tarihi biliminin kurumsallaşması üzerinde önemli etkisi olan Uluslararası Dinler tarihi Derneği'nde (IAHR) on yıl süreyle başkanlık yapmış, dinler tarihi bilimi ile ilgili birçok konferans verip bu bilim dalına katkı sunmuştur.

Çalışmanın amacı Schimmel'in dinler tarihi bilimine olan katkısını, bu alandaki düşüncelerini, çalışmalarını ve metodolojisini incelemektir. Birinci bölümde Schimmel'in hayatı, kişiliği ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. İkinci bölümde onun dinler tarihi ile ilgili konulardaki düşünceleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde Schimmel'in dinler tarihi bilimine katkıları ve dinler tarihi bilimi metotlarını nasıl kullandığı üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada, Schimmel'in hayatı ve eserleri aktarılırken otobiyografik eserinden ve vefatından sonra yazılan makalelerden yararlanılmıştır. Düşüncesinin ana hatları, metodolojisi ve dinler tarihine olan katkıları bölümü ise kendi eserlerden çıkarımlar yapılarak oluşturulmuştur.

Çalışmanın hazırlanmasında tarihsel ve fenomenolojik yöntemler kullanılmıştır. Schimmel'in düstur olarak aldığı "İnsan muhabbet ettiği kadar fehmeder." Vecizesi göz ardı edilmeden onun din bilimcisi yönü aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Kutsal, Dini Tecrübe, Din Fenomenolojisi, Annemarie Schimmel.

Sayfa Sayısı: VIII+69
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Turgut

Master Thesis
Hatice ÇELİK BARTIN
VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
June, 2020

Annemarie Schimmel and Her Contributions to the Science of History of Religions

ABSTRACT

Between the years 1955-1959, Annemarie Schimmel (1922-2003) was appointed as the head of the History of Religions Department of Ankara University Faculty of Theology. Schimmel has made significant contributions to the development of History of Religions Science in Turkey and has trained the first doctoral student of Turkey in the History of Religions. She has taught History of Religions for five years in Turkey and written a book on this science to be taught in the History of Religions Course. On the other hand, Schimmel presided the International Association of the History of Religions (IAHR) that has a significant impact on the institutionalization of the history of Religions for a decade and she has given many conferences about History of Religions and contributed to this branch with her studies.

The aim of this study is to examine Schimmel's contribution to the History of Religions and view her thoughts, studies and methodology in this field. The first part includes Schimmel's life, personality and studies. In the second part, her thoughts on issues related to the History of Religions are emphasized. In the final part, Schimmel's contributions to the History of Religions and how she used the methods of this science are studied. While conveying information about Schimmel's life and works, her autobiographical work and articles written after her death were used. The part including the main lines and methodology of her perspective among with her contributions to the History of Religions were formed by making inferences from her own works.

During the preparation of the study, historical and phenomenological methods were used. Schimmel's Religious Scientist aspect was tried to be given without neglecting her motto : "Human being fathoms as much as he talks!".

Key Words: History of Religions, Holy, Religious experience, Religion Phenomenology, Annemarie Schimmel.
Number of Pages: VIII+69
Thesis Advisor: Dr. Ramazan Turgut

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **III**

ABSTRACT ..... **IV**

İÇİNDEKİLER ..... **V**

KISALTMALAR ..... **VII**

ÖN SÖZ ..... **VIII**

GİRİŞ **1**

1. BÖLÜM: ANNEMARIE SCHIMMEL'İN HAYATI, KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ **6**

1.1. ANNEMARİE SCHİMMEL'İN HAYATI **6**

1.1.1. Bilimsel Kişiliği **7**

1.1.2. Öğrenim Hayatı **8**

1.1.3. Hocaları **9**

1.1.4. Çalışma Hayatı **10**

1.1.5. Aldığı Ödüller **11**

1.1.6. Vefatı **12**

1.2. ANNEMARİE SCHİMMEL'İN ESERLERİ **13**

1.2.1 Kitaplar **13**

1.2.2. Makaleler **19**

1.3. ANNEMARİE SCHİMMEL'İN TÜRKİYE'DE GEÇİRDİĞİ DÖNEM **20**

2. BÖLÜM: ANNEMARIE SCHIMMEL DÜŞÜNCESİNİN ANA HATLARI **23**

2.1. DİN **23**

2.2. DİNLER TARİHİ **24**

2.3. İSLAM **27**

2.3.1. İslam'da Peygamber **30**

2.3.2. İslam'da Kadın **32**

2.3.3. İslam'da Rüya **34**

2.4. KUTSAL **37**

2.4.1. Kutsal Zaman **40**

2.4.2. Kutsal Mekân **41**

2.5. SAYI SEMBOLİZMİ **43**

2.6. TASAVVUF **45**

3. BÖLÜM: ANNEMARIE SCHIMMEL'İN DİNLER TARİHİ METODOLOJİSİ VE DİNLER TARİHİNE KATKILARI 48

3.1. ANNEMARİE SCHİMMEL'İN DİNLER TARİHİ METODOLOJİSİ 48

3.1.1. Filolojik Metod 48

3.1.2. Tarihsel Metod 51

3.1.3. Karşılaştırma Metodu 53

3.1.4. Fenomenolojik Metod 56

3.2. ANNEMARİE SCHİMMEL'İN DİNLER TARİHİ BİLİMİNE KATKILARI 59

SONUÇ 63

KAYNAKÇA 65

ÖZGEÇMİŞ

TEZ ORİJİNALLİK RAPORU

KISALTMALAR

çev.: Çeviren

ed.: Editör

yay.: Yayınları

IAHR.: Uluslararası Dinler Tarihi Derneği

a.mlf : Aynı müellif

bk.: Bakınız

vd.: Ve diğerleri

Hz.: Hazreti

ÖN SÖZ

Annemarie Schimmel, ülkemizde tanınan bir isimdir. Ancak kendisi ülkemizde tasavvufçu olarak tanınıp kendisi ile ilgili yapılan çalışmalar tasavvuf kimliği üzerinedir. Oysa iki doktora tezini de dinler tarihi üzerine yapmıştır. Ülkemizde bulunduğu yıllarda Ankara İlahiyat Fakültesinde dinler tarihi kürsüsüne alandan biri olarak ilk defa hocalık yapmış, hala bilimselliğini ve güncelliğini koruyan *Dinler Tarihine Giriş* kitabını yazmıştır. Türkiye'deki ilk dinler tarihi doktora öğrencisini yetiştirmiş ve ülkemizdeki Dinler Tarihi metodolojisini etkilemiştir. Bu husus tezimizin önemini oluşturmaktadır. Bu çalışmayla Schimmel'i dinler tarihi uzman kimliğiyle tanıtılması amaçlanmıştır. Schimmel'in hayatına, kişiliğine ve düşüncelerine kendi eserleri dikkate alınarak yer verilmiştir. Hayatı ile ilgili bilgilerde *Doğudan Batıya* otobiyografik eserinden ve Sâmiha Ayverdi ile mektuplaşmalarının yer aldığı *Mektuplar-2* eserinden, ayrıca tanıdıklarının onunla ilgili yazdıkları makalelerden faydalanılmıştır. Düşüncesinin ana hatları ise kendi eserlerinden çıkarımlar yapılarak ortaya konulmuştur. Onun dinler tarihi alanına yaptığı katkılar ve kullandığı dinler tarihi metotları aktarılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmayı hazırlarken benden yardımlarını esirgemeyen Dr. Ramazan Turgut hocama, tez jürimde yer alan ve değerli katkılarda bulunan Dr. Yunus Kaplan ve Doç. Dr. Necati Sümer hocalarıma teşekkür ederim.

Hatice Çelik Bartın

2020 - Van

GİRİŞ

Din, hemen hemen insan kavramıyla aynı zamanda anlamlandırılmaya çalışılmış bir kelimedir. Bu yüzden üzerine en çok sorulan olgulardandır. Din nedir? Cevaplanmaya çalışılan bu soruyu dinin kökeni nedir sorusu ve inanan toplumların neye, nasıl tapındığı soruları takip etmiştir. Bu soruların cevabını tarihsel süreçte ortaya çıkan dinler ve felsefe cevaplamaya çalışmıştır. İnsanların cevabını aradığı bu soruları, dinlerin mensupları kendi dinlerinin üstünlüğünü ispat etmek amacıyla cevaplamıştır. İslam dünyasında yazılan ilk dönem *er reddiye* ve *el fırak* tarzı eserler buna örnektir. Batıda ise Aydınlanma dönemiyle kilisenin mutlak otoritesi sorgulanmaya ve Hıristiyanlık üzerine konuşulmaya başlanmıştır. Bunun üzerine Katolik babaları, diğer dinleri araştırarak tek doğrunun Katolik öğretisi olduğunu ispat etmeyi amaçlamıştır. Bu dönemlerdeki çalışmalar, dinler tarihi biliminin metoduna uymadığı için kabul görmemiştir.[1]

İslam dünyasında objektif olarak yazılan ilk eserlerden olan, Birunî'nin (öl. 1092) *el-Âsâr'ul Bâkiye ve Kitâbu't Tahkik Mâ li'l Hind* adlı kitap, eksiklerine rağmen, Hinduizm üzerine yazılmış ilk objektif eser olarak günümüzde de özgünlüğünü korumaya devam etmektedir. Şehristânî'nin (öl. 1153) *el Milel ve'n Nihal* kitabı diğer dinleri de araştıran ilk kitap olması açısından kıymetlidir. Bu eserler, İslam dünyasında dinler tarihi çalışmalarının, Batıdan önce başladığını göstermektedir.[2]

Batıda, dinler tarihi bilimi 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişme göstermiştir ve Friedrich Maximillian Müller (1823-1900) bu bilimin kurucusu olarak kabul edilir. Müller, henüz oluşmakta olan bu alanın çalışma yöntemini belirlemiş, kendinden sonraki araştırmacılara da öncülük etmiştir.[3]

Dinler tarihi alanındaki ilk konferansı Londra'da Kraliyet Enstitüsü'nde veren Müller, dinlerde karşılaştırmaya önem verilmesi ve sömürge topraklarında

---

[1] Baki Adam (ed.), *Dinler Tarihi* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 24.
[2] Abdurrahman Küçük, "Tanzimat'tan Günümüze Türkiye'de Dinler Tarihi*", Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları* 7, (2010), 313.
[3] Şemsettin Günaltay, *Dinler Tarihi, Yeryüzündeki İlkel Dinler* (İstanbul: Köprü Kitapları, 2016), 44.

yaşayan dinlerin daha açık bir şekilde anlaşılmasının ihtiyacını belirtmiştir. Yeni bir din bilimine "dinler tarihine" ihtiyaç olduğunu, "*Kişinin kendi inancının taşıdığı hakikat, diğer dinlerin araştırılması ve mukayese edilmesi sonrasında daha belirgin olarak gözler önüne serildiğinde; o hakikat, insanlık adına daha güçlü parlayacaktır."*[4] sözleriyle ifade etmiştir. Batıda dinler tarihi çalışmaları Müller'den sonra hız kazanmış ve halen popüler bir bilim dalı olarak varlığını sürdürmektedir.

Türkiye'de ise dinler tarihi çalışmaları Batıyla paralel bir çizgide ilerlemiştir. Cumhuriyet öncesi ve sonrası olarak ayrılarak incelenen dinler tarihinin gelişimi Cumhuriyet ilanından önce siyasi karışıklıklar, yenilenme hareketleri gibi sebeplerle bazı dönemlerde okutulmamış olsa da bir bilim dalı olarak kabul edilmiş ve üniversitelerde ders olarak verilmiştir. Cumhuriyet öncesi dönemde ilk olarak 1874 yılında İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesinde Tarihi Umumî ve İlm-i Esâtiri Evveliyn adıyla, 1911 yılında ise Edebiyat Fakültesinden alınıp Şer'î İlimler bölümüne verilerek, İslam Tarihiyle beraber Târîh-i Edyân adı altında okutulmuştur.[5]

Bu dönemde Dinler tarihi ile ilgili eserler de verilmiştir. Bunların ilki Şemsettin Sami'nin (1850-1904) *Esâtir* adlı çalışmasıdır. Ahmet Midhat Efendi'nin (1844-1912) *Târîh-i Edyân,* Mahmud Es'ad b. Emin Seydişehri'nin (1856-1918) *Târîh-i Edyân* ve son olarak da M.Şemsettin Günaltay'ın (1883-1961) *Târîh-i Edyân* kitapları cumhuriyetin ilanından önce yazılan dinler tarihi eserleridir.[6] Cumhuriyet döneminde medreseler, İlahiyat fakültesine dönüştürülerek Târîh-i Edyân dersi programa eklenmiştir. 1924 yılında Fransa'dan Geoge Dumézil (1898-1986) davet edilmiş, 1927 yılına kadar Tarih-i Edyan dersleri onun tarafından okutulmuş, asistanlığını ise Hilmi Ömer Budda (1894-1952) yapmıştır. Dumézil karşılaştırmalı mitoloji üzerine çalışmalar yapmıştır.[7]

---

[4] Mustafa Alıcı, *Dinler Tarihinin Batılı Öncüler*i (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 55.
[5] Küçük, "Tanzimat'tan Günümüze Türkiye'de Dinler Tarihi*"*, 338.
[6] Adam, *Dinler Tarihi*, 25.
[7] Cengiz Batuk, "Türkiye'de Dinler Tarihi Çalışmalarının Tarihsel Seyri*", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/1 (2009), 79.

1949 yılında, Ankara İlahiyat Fakültesi açılana kadar dinler tarihi dersi alanın uzmanları tarafından okutulamamıştır. İlahiyat fakültesinin kurulmasıyla Hilmi Ömer Budda, bu kürsünün başına getirilmiştir. 1949-1952 yılları arasında Dinler Tarihini okutan Budda'nın eserleri şunlardır: Dinler Tarihi-1, İsa Meselesi, Dinler Tarihi Ders Notları. Budda'nın çalışmaları genellikle Hint Dinleri üzerinedir. Budda'dan sonra 1952-1954 yılları arasında bu dersi, Mehmet Karasan (1910-1974) okutmuştur.[8] 1955-1959 yılları arasında Dinler Tarihi kürsüsünün başına Annemarie Schimmel getirilmiştir.

Dinler Tarihi araştırmalarında dikkat edilmesi gereken en önemli husus dinleri bir olgu olarak görmek ve onlara objektif olarak yaklaşmaktır. Batıda İslam diniyle ilgili yapılan çalışmalarda bu hususa bilim adamı hassasiyetiyle yaklaşan oryantalistlerin sayısı azdır. Schimmel'in araştırmalarının büyük kısmını oluşturan, Hint- İslam alt kıtasının mensupları tarafından diğer oryantalistlerden ayrı bir tarafa konulduğu, ona özel bir değer verildiği görülmektedir. Bunun en önemli nedeni onun bu dinlere "içerden biri" olarak yaklaşmış olmasıdır. O, tüm hayatını ilme vakfetmiş ve son nefesine kadar üretmeye devam etmiş bir dinler tarihi uzmanıdır. Araştırdığı konuyla ilgili ne öğrenmekten ne de o ilim için yola düşmekten çekinmiştir. Araştırdığı her konuyu yazıldığı dilde ve birinci kaynaklardan incelemiştir. Birçok dili ileri derecede kullanması ona sayısız kütüphane kapılarını açmıştır. Schimmel'in ülkemizde geçirdiği dönem dinler tarihi bilimi için bir kazanç olmuştur. Ancak kendisinin dinler tarihine olan katkıları pek bilinmemektedir. Kendisi, ülkemizin dinler tarihi ekolünün kurucusu Hikmet Tanyu'nun danışmanlığını yapmış, dinler tarihi ile ilgili eser yazmış ve fenomenolojik yaklaşımı ile Türk dinler tarihi bilimini de etkilemiştir. Bu çerçevede seçilen bu konuyla, Schimmel'in dinler tarihçisi yönü aydınlatılması hedeflenmiştir.

Schimmel'in hem kendisi Türkçe eserlere imza atmış hem de eserlerinin birçoğu Türkçeye çevrilmiştir. Ülkemizde yaşamışlığı, tanınmışlığı ve ülkemizde yetişen değerlere özel önem verip araştırma yapmış olması ona diğer İslam

[8] Küçük, "Tanzimat'tan Günümüze Türkiye'de Dinler Tarihi", 345.

ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de hususi bir değer verilmesini sağlamıştır. Schimmel, Türkiye'ye 1952 de yaptığı ilk ziyaretinden vefatına kadar tüm çalıştığı ülkelerde olduğu gibi Türkiye'yle de bağını koparmamıştır. Schimmel'in Türkiye'ye olan bu ilgisi aynı şekilde karşılık bulmuş, Türkiye'deki akademik kesim, onun çalışmalarından irtibatını koparmamıştır. Schimmel Türkiye'de çalıştığı dönem Dinler tarihi kürsüsüne başkanlık yapmış ve dinler tarihi dersini okutmuştur. Ancak onun çalıştığı konular genelde İslam mistisizmi üzerine olduğu için daha çok tasavvuf kesiminde araştırma konusu edilmiştir. Schimmel üzerine yapılan çalışmalar onun tasavvufçu yönüyle ilgilidir. Tasavvuf bölümü altında çalışılmış dört tez çalışması bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Şule Bilman'ın yazdığı *Annemarie Schimmel'in Tasavvuf Kültüründeki Yeri* adlı çalışmadır.[9] Bu çalışma çok kapsamlı olup burada öncelikle oryantalizm üzerinde durulmuş, ikinci bölümde uzun bir şekilde hayatı anlatılmış ve daha sonraki bölümlerinde tasavvuf kültürü ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Fatma Padak'ın *Annemarie Schimmel'in Hayatı, Eserleri, Tasavvuf ve Mutasavvıflar Hakkındaki Görüşleri* adlı yüksek lisans tezi de yine Schimmel'i merkeze alan bir çalışmadır.[10] Bu çalışma da Schimmel'in hayatı ve eserleri tanıtıldıktan sonra tasavvuf ve mutasavvıflar hakkındaki görüşleri anlatılmıştır. Başka bir çalışma da Musa Kaval tarafından hazırlanan *Schimmel'in Mevlana'ya Bakışı* adlı yüksek lisans tezidir.[11] Ona dair yapılan diğer bir yüksek lisans tezi de Semanur Bal'ın *Annemarie Schimmel'in Tasavvuf Anlayışında Türkiye'de Geçirdiği Dönemin Rolü* başlıklı çalışmasıdır. Bu tezde Schimmel'in Türkiye dönemi üzerinde özellikle durulmuş, onun tasavvufi yönü anlatılmaya çalışılmıştır.[12]

[9] Şule Bilman, *Annemarie Schimmel'in Tasavvuf Kültüründeki Yeri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004).

[10] Fatma Padak, *Annemarie Schimmel'in Hayatı, Eserleri, Tasavvuf ve Mutasavvıflar Hakkındaki Görüşleri".* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

[11] Musa Kaval, "*Schimmel'in Mevlana'ya Bakışı"* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

[12]Semanur Bal, "*Annemarie Schimmel'in Tasavvuf Anlayışında Türkiye'de Geçirdiği Dönemin Rolü"* (İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

Bu tezler dışında Schimmel ile yapılmış röportajlar ve yayınlar bulunmakla birlikte vefatından sonra da ona dair yazılmış birçok makale bulunmaktadır. Tasavvuf Dergisi'nin 2003 yılı 11. sayısının nerdeyse yarısından fazlası Schimmel üzerine yazılmış makalelerden oluşmaktadır. Schimmel Türkiye'de en çok araştırılan oryantalistlerin başında gelmektedir. [13]

Schimmel'in hayatı ile ilgili bilgilere otobiyografisinden, dostlarına yazdığı mektuplardan ulaşılmış ve hakkında yapılmış çalışmalardan faydalanılmıştır. Araştırmamızın önemli bölümü onun düşüncesinin ana hatları olduğu için özellikle kendi eserlerinden çıkarımlar yapılmıştır. Dinler tarihi alanı için yol gösterici olduğunu düşündüğümüz, *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri, Dinler Tarihine Giriş* ve *Sayıların Gizemi* eserlerinden sıklıkla faydalanılmıştır.

Schimmel, din bilimcisinin özelliklerini sıralerken objektifliği temel şart olarak koymuştur. Kendisi ile ilgili çalışmamızda objektifliğe önem gösterip dinler tarihi biliminin yöntemlerinden tarihsel ve fenomenolojik yöntemi kullandık. Bu araştırmamızda onun dinler tarihi bilimine ait düşünceleri ve katkılarını incelemek ayrıca dinler tarihi uzmanı kimliğini vurgulamak asıl amacımızı oluşturmuştur.

[13] Bk: *Tasavvuf Dergisi,* 11 (Temmuz-Aralık 2003).

1. BÖLÜM: ANNEMARIE SCHIMMEL'İN HAYATI, KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. Annemarie Schimmel'in Hayatı

Annemarie Schimmel, Almanya'nın Erfurt şehrinde 1922 yılında dünyaya geldi. Babası Paul Schimmel, orta halli bir posta memuruydu. Babasından bahsederken onu sahip olunacak en merhametli baba olarak nitelendirmiştir. Annesi Anna Schimmel ise ev hanımıdır. Anna Schimmel; disiplinli, dedikodudan hoşlanmayan, cemiyet kadınlarından farklı ve dili ağır bir kadın olarak tanımlamıştır.

Schimmel ailesini tanımlarken, tipik bir Prusya ailesi olduklarını, vazife odaklı ve dakik yaşadıklarından bahseder. Nitekim bu küçüklüğünden gelen yaşam biçimi ömrünün sonuna kadar titizlikle devam etmiştir. İlk ve orta öğrenimini Erfurt'ta tamamlamıştır. Bu dönemde böbrek iltihabı hastalığı geçirmiş ve okula uzun bir süre gidememiştir. Hastalık sürecini hocalarının getirdiği kitaplar ve babasının okuduğu masallar sayesinde atlatabilmiştir.

Schimmel, Şarka-Doğuya olan ilk hislerini babasının ona okuduğu Padmana ve Hasan adlı kitapta geçen "İnsanlar uykudadır. Ölünce uyanırlar." sözüyle başladığını söylemektedir.[14] Bu masalın da etkisiyle kendisinin Doğuya olan aşkı küçük yaşlarda başlamış ve hayatının sonuna kadar devam etmiştir. Schimmel, Protestan bir aileye mensuptur. Annesinin sıkı bir Luteryan geleneğine bağlı olduğunu fakat kiliseye nadir gittiklerini anlatır. Ancak, Yeni Ahit'i nerdeyse ezbere bildiğini, Eski Ahit'teki Mezmurları ise sıkıntılı günlerinde teselli kaynağı olarak okuduklarını anlatmaktadır. Kiliseye gitmeme nedenini ise annesinin kilise müziğine katlanamaması olarak belirtmiştir.[15]

[14] Annemarie Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut (İstanbul: Sûfi Kitap, 2017), 17-21.
[15] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 38-39.

1.1.1. Bilimsel Kişiliği

Schimmel, yaşamını ilme vakfetmiş bir akademisyen olarak bu yolculuğa çıkan herkes için bir rol modeldir. Onu özel yapan en önemli husus, onun bilgiye olan dinmeyen susuzluğu ve bilgiye ulaşma yöntemidir. O; sürekli araştıran, okuyan ve araştırdığı her konuyu yazıldığı dilde ve birincil kaynaklardan öğrenmeye çalışmış bir akademisyendir. Bu nedenle on sekiz dili iyi bir şekilde kullanabildiği bilinmektedir. Araştırmalarını yaparken, birçok şarkiyatçıdan farklı olarak, konuya içerden biri gibi yaklaşmış, inanç ve düşüncelerini konudan uzak tutmuştur. [16]

O, bildiklerini paylaşmaktan memnuniyet duyan birisi olarak tanınmıştır. Tanıyanlar onun bilime katkısı olacak bir şey bulduğunda heyecanlandığını ve bunu diğer meslektaşlarıyla paylaştığını belirtmiştir.[17] Boş durmaktan hoşlanmayan sürekli okuyan, araştıran ve öğrenen bir insan olmuştur. O, çok az uyuyan ve erken kalkan yazıları için sürekli fiş tutan bir akademisyen olarak tanınmıştır.[18]

Schimmel, mütevazı bir yaşam sürmüş ve israftan kaçınmıştır. Memur bir ailede yaşadığı için her şeyin hesabını yapmak zorunda olduklarını ve bu yüzden tek aldığı borcun Türkiye'ye gelirken yaptığı burs başvurusu olduğunu anlatmıştır. Savaş yıllarında yaşadığı zorluklarda onun bu özelliğinde etkili olmuştur.[19] O, tek bir alana yönelmemiş tasavvuf, edebiyat, hat sanatı gibi ilimlerde yetkinlik göstermiştir. Onun bu özelliğini "alim-i kül" olarak tanımlamışlardır. Dinler tarihi ile beraber ilgilendiği bu disiplinlerde de yetkinlik göstererek ünlenmiştir.[20] Schimmel, ilim yolculuğundan çekinmemiş birçok farklı kültüre sahip ülkelerde konferanslar ve sempozyumlar düzenlemiş buralara giderek bilgilerini sunmuştur. Bu yüzden Schimmel, çok farklı kültürlere sahip ülkelerde aynı şekilde hürmet ve saygı

[16] Mehmet Önder, "Tanıdıklarının Gözüyle Annemarie Schimmel", *Tasavvuf Dergisi* 11 (Temmuz-Aralık 2003), 561-569.
[17] Önder, "Tanıdıklarının Gözüyle Annemarie Schimmel", 561-569.
[18] Mehmet Hatipoğlu, "Tanıdıklarının Gözüyle Annemarie Schimmel", *Tasavvuf Dergisi* 11 (Temmuz-Aralık 2003), 570-574.
[19] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 19.
[20] Ethem Cebecioğlu, "Bir Akademisyen Modeli Olarak Annemarie Schimmel", *Tasavvuf Dergisi* 11 (Temmuz-Aralık 2003), 583-586.

görmüştür. Kendisine Muhammed İkbal'in "Yürüdüğüm müddetçe varım, durursam yokum." sözünü rehber etmiş ve ilmi yolculuğuna bu inançla çıkmıştır.[21]

1.1.2. Öğrenim Hayatı

İlköğrenimine 1928 yılında Sanat Meslek Lisesi'nin küçük çocuklar sınıfında Erfurt'ta başlayan Schimmel lise hayatını da yine Erfurt'ta Goethe Lisesinde tamamlar.[22] Goethe Lisesi'ne devam ederken Şark lisanı öğrenmek için büyük istek duyan Schimmel, Latince öğretmeninin vasıtasıyla gazeteci Dr. Hans Ellenberg'ten (1877-1949) Arapça dersleri almaya başlar.[23] Liseden sonra Maardorf'ta mecburi hizmete yollandığı kampta savaş ilanını duyar ve o ortamdan kurtulmanın tek yolunun okumak için yanıp tutuştuğu üniversiteye gitmek olduğunu, ancak bir şarkiyatçının bir tıp fakültesi öğrencisine duyulan ihtiyaç gibi olmadığını söyler. Üniversiteye gönderilme izni için başka bir yol arar. Gazeteci Emil Dovifat'ın (1890-1969) tavsiyesiyle Tabiat Bilimleri okumaya karar verir.[24]

Berlin Üniversitesi'ne başlar başlamaz alması gereken zorunlu dersler dışında Şarkiyat dersleri almaya başlar. Ernst Kühnel'den (1882-1964) aldığı dersler sırasında hocasına 15 yaşında düzenlediği "Nur Diyarı" kitabını gösterir. Bu kitabı gören hocası, Schimmel'in tabiat bilimlerini bırakıp tamamen Şarkiyata yönelmesini tavsiye eder.[25] O, doktorasını 1941 yılında "Geç Ortaçağ Mısır'ında Halife ve Kadı" teziyle verir. Bu tezi teslim ettiğinde henüz 19 yaşındadır. Aynı yıl dışişlerinde Türk telgraflarını deşifre etmek amacıyla göreve başlar.[26]

Schimmel, İkinci Dünya Savaşının gölgesinde doçentlik tezini hazırlar. Amerikalıların kendisiyle beraber yirmi altı hemcinsini Marburg'ta bir binaya götürdüğünde bavulunu nasıl taşıdığına hayret ettiğini söyler. Bavulundan şöyle bahseder: *"Çok az elbisem vardı. Bunlardan başka doçentlik tezim, Yeni Ahit,*

---

[21] Senail Özkan, "Suyu Arayan Sûfi: Annemarie Schimmel", *Tasavvuf Dergisi* 11 (Temmuz-Aralık 2003), 511-516.
[22] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 20.
[23].Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 29.
[24] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 62
[25] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 64.
[26] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 74.

Scheader'in bana hediye ettiği Doğu-Batı Divanı, Farsça Rumi Mesnevisi'nin üç kalın cildi, Serrac'ın Arapça Kitâbü'l Lüma'sı ve de benim en sevdiğim kitaplardan biri olan Adam Merz'in Die Renaissance Des İslam (İslam Rönasansı). "[27] Marburg'ta kaldığı yurda ziyarete gelen Friedrich Heiler (1892-1967) ile tanışır ve arkadaşı aracılığıyla Heiler'e "Memlüklerde Askeri Zümre" adlı doçentlik tezini gösterir. Tezini gören Heiler'in desteğiyle doçentliğini Marburg'ta bitirir. Zorlu bir yolculuktan sonra yirmi üç yaşında bir kadın olarak savaş sonrası ilk doçentlik imtihanına girer. 1946'da Marburg'taki mesleki hayatı başlar.[28]

1.1.3. Hocaları

Schimmel, yaşamını iyi bir öğrenci olarak sürdürmüştür. Bu yüzden hocalarına olan ihtiramı da yüksektir. Otobiyografisinde kreş öğretmeninden öğrenim hayatına katkısı olan her öğretmenini güzel hatıralarla anmıştır. Şarkiyat derslerini aldığı hocaların onun için özel bir yeri olmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır:

Ernst Kühnel; Schimmel'in Nur Diyar'ı kitabını gösterince "*Schimmel Hanım, bırakın bu tabiat bilimleri saçmalığını! Arapça, Farsça, Türkçe ve benim derslerimi hemen alın; doktoranızı da yaptıktan sonra gelin benim asistanım olun.*" deyip onu tamamen şarkiyata yönelten hocasıdır. Hans Heinrich Schaeder (1896-1957); Farsça hocasıdır. İnsanları hayran bırakan irticalen konuşmasını kendisinden öğrendiğini söyler. Annemarie von Gabain (1901-1993), Onun Meryem Ana diye hitap ettiği Türkoloji hocasıdır. Konuştuğu Türkçesini kendisine borçlu olduğunu düşünür. Richard Hartmann (1881-1965); yanında doktorasını yaptığı, kendisinden örnek bir hoca olarak bahsettiği, Türkiye'yi 1926'da ziyaret eden ilk oryantalistlerdendir.[29]

Friedrich Heiler Westfalen (1892-1967), kendisine Marburg kapısını açan hocasıdır. Dinler tarihine büyük katkısı olan Heiler, dinlerdeki merkezi unsur olarak

[27] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 83.
[28] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 85.
[29] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 64-69.

dua olgusunu koyar.[30] Schimmel, Heiler'in "Evanjelik Katoliklik" idealine kendini yakın hissettiğini söyler.[31] Heiler'in çok bilgili olduğunu dile getirir ve onun eserlerinin ünlü olmamasıyla ilgili; Mircea Eliade ile kıyaslarken Heiler'i ilmi anlamda da kat kat üstün görür. *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri* kitabını yazarken yöntem olarak Heiler'in fenomenolojik yaklaşımını örnek aldığını söyler.[32]

1.1.4. Çalışma Hayatı

Schimmel, lise mezuniyetinden hemen sonra mecburi hizmete Almanya'nın Maardof şehrine gönderilmiştir. O dönemin kurallarına göre altı ay mecburi hizmet yapmadan üniversiteye gitmek mümkün değildir.[33]

Üniversiteden sonra 1941 de dışişlerinde Türk telgraflarını deşifre etmek göreviyle çalışma hayatına başlamıştır.[34] Savaş sonrası Marburg'a götürülen ve burada doçentlik imtihanını başarıyla geçen Schimmel, 1946'da Marburg'ta dinler tarihi bölümünde hoca olarak başlamıştır.[35]

1954 ve 1959 yılları arasında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dinler tarihi kürsüsünün kurulmasına yardımcı olmuş ve ilk atanan dinler tarihi profesörü olarak beş yıl dinler tarihi dersini okutmuştur. Türkiye'nin ilk dinler tarihi doktora öğrencisi Hikmet Tanyu'nun (1918-1992) danışmanlığını yapmıştır. Ders kitabı ihtiyacı hâsıl olduğundan, *Dinler Tarihine Giriş* kitabını Türkçe olarak kaleme almasının yanında birçok makale ve *Câvîdnâme* eserini Türkçeye kazandırmıştır.[36] 1959'un sonbaharında Marburg'a geri dönen Schimmel göreve hemen dönmesi gerekirken eski kadrosunu bir yıl boyunca alamamıştır. Bu arada 1960 yılında

[30] Mustafa Alıcı, *Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 408.
[31] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 89.
[32] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 92; a.mlf., *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004), 12.
[33] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 58.
[34] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 74.
[35] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 86.
[36] Senail Özkan, "Vefeyat", *İslami Araştırmaları Dergisi* 9 (2003), 153-166.

Marburg'ta düzenlenen Uluslararası Dinler Tarihi kongresi için hocası Heiler'e yardım etmiştir.[37]

Schimmel'e, 1961'de Marburg'ta eski kadrosu verilmiş ancak kendisi Bonn Üniversitesinde göreve başlamıştır.[38] 1967-1992 yılları arasında Harvard'da Hint Alt Kıtası İslam Kültürü kürsüsüne sahip olmuştur. Burada yirmi beş yıl görev yapmış 1992'de emekli olup Bonn'a geri dönmüştür.[39] Ayrıca ilk kadın ve İslam ilimleri uzmanı olarak, IAHR başkanlığını 1980-1990 yılları arasında yapmıştır.[40] Edebiyatla arası çok iyi olan Schimmel *Fikrun wa Fan* adlı derginin de editörlüğünü yapmış fakat işlerinin yoğunluğundan dolayı bu işi ertelemiştir.[41] Emekliliği 1992 senesinde Harvard'da resmi bir şekilde gerçekleşmesine rağmen, ki kendisi o dönemde 70 yaşındadır, Schimmel son nefesine kadar ilmi çalışmalardan uzak durmamıştır.[42]

1.1.5. Aldığı Ödüller

Schimmel, yaşarken kıymeti anlaşılmış nadir insanlardandır. O bilimsel kişiliği kadar edebi kişiliği de yüksek olan bir hoca olmuştur. Edebiyatla uğraşmış, şiirler yazmış olması bazen eleştirilip romantik olarak görülmüşse de bu alanda da uzmanlığını ispat etmiştir. Bu konudaki uzmanlığını ona verilen edebiyat ödüllerinden anlamamız mümkündür. 1965 yılında ilk defa Rückert anısına verilecek ödülün kendisine layık görülmesi onu çok mutlu etmiş ve *Schweinfurt Şehri Rückert Ödülü* ilk kendisine verilmiştir. Bunun dışında 1947 yılında *Johann-Heinrich-Voss Ödülü* ve *Hammer-Purgstall-Madalyası* da kendisine verilmiş edebi ödüllerdir.[43]

---

[37] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 215.
[38] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 219.
[39] Özkan, "Vefeyat",153-166.
[40] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 107.
[41] Senail Özkan, "Annemarie Schimmel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 25 Kasım 2019).
[42] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 419.
[43] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 58.

Kendisine farklı kültürlerden birçok ülkede ödüller ve fahri doktoralar verilmiştir. 1975 yılında Haydarabad Sind Üniversitesinde ilk fahri doktorasını almıştır.[44] Tahran Edebiyat Fakültesi 1999'da ona fahri doktora unvanı vermiştir.[45] 1990 senesinde IRCICA (İslam Konferansı, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi)'nın 10. yıl anısına düzenlediği Altın Madalyaya da Schimmel layık görülmüştür.[46] 1996'da Los Angeles'ta İslami televizyon kanalı *Outreach Award* (Müstesna Faaliyetler Nişanı) ona takdim etmiştir.[47] 1995'te Alman Yayıncılar Birliği Barış Ödülünü almıştır. Ancak bu ödüle layık görülmesi onun için bir cadı avı başlatılmasına neden olmuştur.[48] Kampanyaya katılanlar Schimmel'in bilimselliğine ve eserlerine itirazlarının olmadığını, itiraz ettikleri şeyin, onun bugüne kadar İslam için kötü söz söylememesi olduğunu söylemişlerdir.[49] Schimmel, bu kampanyaya katılanlardan onu en derinden yaralayan kişinin Bonn üniversitesinde Arapça ders verdiği Gernot Rotter adlı öğrencisinin olduğunu söylemiştir.[50] Gernot Rotter'in ZEIT gazetesinde yazdığı makaleyle kendisine başlatılan cadı avının vahametini arttırdığını ifade etmiştir.[51] 2001'de Marburg'ta Altın Doktora jübilesi verilmiştir.[52] Aynı yıl *Pforzheim Belediyesi Reuchlin Ödülü*'nü almıştır.[53]

1.1.6. Vefatı

Schimmel, 26 Ocak 2003'te Almanya'nın Bonn şehrindeki evinde vefat etmiştir. O hayatın ilim ekseninde yaşamış, okumuş, yazmış ve kendinden sonraki çalıştığı ilimlerle uğraşacak olan insanlara geniş bir malzeme bırakmıştır. Batıya Doğu'nun dinini, Batının bakış açısıyla değil; Batılının gözü, doğulunun yüreğiyle tanıtmıştır. İslam dünyası bu konuda Schimmel'e büyük saygı ve minnet duymuştur.

---

[44] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 377.
[45] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 335.
[46] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 424.
[47] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 440.
[48] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 108.
[49] Özkan, "Vefeyat", 153-166.
[50] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 220.
[51] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 434.
[52] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 100.
[53] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 445.

Bu minneti de o hayattayken ve ölümünün ardından da göstermiştir. Mehmet Önder Schimmel'in vefatı ile ilgili yazdığı "Tam elli senemiz birlikte geçti. Onun arkasından birçok yanıp yakınanlar oldu. Herhalde benim kadar kimse yanmadı."[54] Sözü, Schimmel'in sadece bir ilim insanı olması yönüyle değil, onun aynı zamanda sevilen bir dost olarak kıymetini anlatmaktadır. Cenazesi de hayatına benzer şekilde birleştirici, sevginin merkezde olduğu bir törenle gerçekleştirilmiştir. Cenazesinde Fatiha Suresinin sesli okunup ney üflenmesi, onun tarzına uygun bir şekilde inandığı dinler arası hoşgörünün güzel bir örneği olarak yansımıştır.

1.2. Annemarie Schimmel'in Eserleri

Schimmel hayatı dolu dolu yaşayan bir bilim kadını olarak onlarca eser yazmış, birçok çeviri yapmış ve birden fazla kitabın yazımına katkıda bulunmuştur. Ömrü ilme adanmıştır. Onun ortaya koyduğu ürünler farklı bir yelpazeye sahip olmakla beraber, genelde üstünde daha çok çalıştığı Hint-İslam kıtasıyla alakalı eserlerdir. Schimmel'in birçok dili konuşup o dillerde eser verecek yetkinliğe sahip olması da onun çalışmalarını farklı dillerde yazmasını kolaylaştırmıştır. Nitekim Schimmel Türkiye'de bulunduğu yıllarda kaleme aldığı *Dinler Tarihine Giriş* kitabını Türkçe yazmıştır. Bunun yanında *Câvîdnâme* gibi eserleri de tercüme ederek Türkçeye kazandırmıştır. Schimmel'in eserleri başta İngilizce ve Türkçe olmak üzere birçok dile çevrilmiştir.

1.2.1 Kitaplar

Kitaplarının toplu bir listesi aşağıda verilmiştir.[55]

1. *Die Stellung des Kalifen und Qadis am Ausgang der Mamlukenzeit*, (Berlin, 1942), (Memlüklerde Halife ve Kadıların Durumu adlı doktora çalışmasıdır.).
2. *Die Chronik des Ibn Ijas, Hz. Muhammed Ibn-Ahmad Ibn-Ijas,* Indıces von

[54] Önder, "Tanıdıklarının Gözüyle Annemarie Schimmel", 561-569.

[55] Eser listesi Şule Bilman'ın Tasavvuf dergisinde yazdığı "*Ukbaya Kayan Yıldız: Annemarie Schimmel"* makalesinden alınmıştır. Şule Bilman, "Ukbaya Kayan Yıldız", *Tasavvuf Dergisi* 11 (Temmuz-Aralık 2003), 499-510.

A. Schimmel, (İstanbul, 1945).

3. *Yakup Kadri Flamme und Falter Ein Darwishroman*, Übetr von a A. Schimmel, (Gummersbach, 1947) (Bu roman Yakup Kadrinin Nur Baba romanının çevirisidir.).
4. *Lied der Rohrlöte ,* (Hameln, 1948).
5. *Die Bildersprache Dschelaladdin Rumi,* (Waldorff 1949).
6. *Studien zum Begriff der Mystischen Liebe in der frühislamischen Mystik,* (Marburg, 1951).
7. *Die Religionen der Erde:Religionsgeschichte im abriss,* (Wiesbaden 1951).
8. *Ausgewählte Abschnitte aus der Muqaddima Ibn Chaldun* Aus d. arab. , (Tubingen, 1951).
9. *Lyrik des Ostens* hrsg: W.Gundert, A. Schimmel, W. Schubring, (München, 1952).
10. *Das Bucg der Ewigkeit.* Muhammad Iqbal Aus. dem Persischen, (München, 1957).
11. *Câvîdnâme* Muhammad İkbal, (Ankara, 1958) (Ankara İlahiyat Fakültesi'nde çalıştığı yıllarda Türkçe'ye kazandırdığı çeviridir.).
12. *Dinler Tarihine Giriş,* Ankara Güven Matbaası (Ankara, 1958) (2016 yılında külliyat yayınları tarafından derlenmiş yeni baskısı çıkmıştır.).
13. *Gabriel's Wing. A. Study into the Religious Ideas of Sir Muhammed Iqbal,* (Leiden, 1963).
14. *Bostchaft des Ostens* Muhammad Iqbal Aus. d. Pers. übert. u eingel von A. Schimmel, (Weisbaden, 1963).
15. *Aus. Dem. Diwan Dschelalladin Rumi, .*Aus. d. Pers. übertr u. eingel von. A. Schimmel, (Stutgart, 1964).
16. *Pakistan Ein. Schloβ mit 1000 Toren,* (Zurich, 1965).
17. *Übersetzungen persischer Poesie,* Friedrich Rückert 1788-1866 Ausgew übers.e. eingel. von. A. Schimmel.
18. *Wellposie ist Weltversöhnung,* (Schweinfurt, 1967).
19. *Al Halladsch, Märtyrer der Gottesliebe: Leben und Legende.* Ausgew u.

übers. von A. Schimmel (Köln, 1968).

20. *Persischer Psalter,* Muhammad Iqbal Ausgew u. übers von. A. Schimmel, (Zürich, 1968).
21. *Islamic Calligraphy,* (Leiden 1970).
22. *Islamic Literatures of India* (A history of Indian Literature) (Weisbaden, 1973).
23. *Türkische Gedichte vom 13. Jahrhundert bis in unsere Zeit.*Aus d. Türk. (İstanbul, 1973).
24. *Sindhi Literature* (A history of Indian Literature), (Weisbaden, 1973).
25. *Zeitgenössische arabische Lyrik Ausgew*., eingel u. übers von A. Schimmel, (Tubingen, 1975).
26. *Classical Urdu Literature from the Beginning to Iqbal,* (A history of Indian Litereature), (Weisbaden, 1975).
27. *Arabische Sprachlehre: Methode Gaspey/ Otto Sauer.* Harder- Schimmel, (Heidelberg, 1975).
28. Mystical Dimensions of Islam, (Chapel Hill, 1975), (İslam'ın Mistik Boyutları, çev. Ergün Kocabıyık, Kabalcı yayınevi, İstanbul. 1999. 2018 yılında Alfa yayın evinden yeni baskısı çıkmıştır).
29. *Pain and Grace: A Study of two Mystical Writers of Einghteenth- Century Muslim India,* (Leiden, 1976).
30. *Abdullah Ansari and other Sûfis of Afghanestan,* (Kabul, 1976).
31. *From Sanai to Maulana and Iqbal*, (University of Kabul, 1977).
32. *Denn dein ist das Reich Gebete aus. dem. Islam,* (Freiburg, 1978).
33. *Mirror of an Eastern Moon,* (London, 1978).
34. *The Triumphal Sun: A study of Works of Jalaloddin Rumi* (London, 1978), (Zafer Güneşi Mevlana'nın eserleri üzerine yapılmış bir çalışmadır.).
35. *A Dance of Sparks: Imagery of Fire in Ghalib's Poetry* News, (Delhi, 1979).
36. *Märchen aus Pakistan*: Aus d. Sindhi übers u. hrsg. A. Schimmel (Düsseldorf, 1980).
37. *Islam in Indiaan Subcontient,* (Leiden, 1982).

38. *German Contributions of the Study of Pakistani Linguistics,* (Hamburg, 1981).
39. *Und Muhammad ist sein Prophet,* Die Verehrung d. Propheten in der islamichen Frömmigkeit, (Düsseldorf, 1981).
40. *Islam in India and Pakistan*, (Leiden, 1982).
41. *As Through a Veil Mystical Poetry in İslam,* (New York, 1982).
42. *Der Islam im indischen Subkontinent,* (Darmstadt, 1983).
43. *Anwari's Divan: A Pocket for Akbar,* (New York, 1983).
44. *Das Mysterium der Zahl: Zahlensymbolik im Kulturvergleich,* Franz Carl Endres u. A. Schimmel (Köln, 1984), (Sayıların Gizemi çev. Mustafa Küpüşlüoğlu İstanbul, 2018).
45. *Stern und Blume*: *Die Bilderwelt d. Persischen Poesie,* (Wiesbaden, 1984).
46. *Calligraphy and Islamic Culture,* (New York, 1984).
47. *Alltagsnotizen eines ägyptischen Bürgers* Ibn. Iyas, Ibn. Muhammad Aus. d. Arab. übertr. u. bearb. von A. Schimmel (Stutgart, 1985).
48. *Der arabische Nachtmahr:Die Geschichte der 1002 Nacht. Übers. u .vorgestellt von A. Schimmel (*Köln, 1985).
49. *Liebe zu den Eine : Texte aus. Der mystischen Tradition des indischen Islam Ausgew. Aus. d. pers. Arab Urdu u. Sindhi übers u. eingel. von A. Schimmel* (Zürich, 1986).
50. *Nimm eine Rose und nenne sie Lieder: Posie d. Islam* Volker, (Köln, 1987).
51. *Friederich Rückert: Lebensbild u Einführung in sein Werk ,* (Freiburg, 1987).
52. *Ibn-Ata'allah Tag-ad-Din Abu-l-Fadl Ahmad Ibn-Muhammad al-Iskandari* Bedrängisse sind Teppiche voller Gnaden übers u. eingel. von. A. Schimmel (Freiburg, 1987).
53. *Von Allem und vom Einen.Maulana Dschelaladdin Rumi* .Aus. d. Pers. u. arab. von A. Schimmel, (München, 1988), (Mevlana'nın meşhur eseri *Fihi ma Fih*'in çevirisidir.).
54. *Die orientalische Katze:* Geschichten, Gedichte Sprüche, Lieder u.

Weisheiten (München, 1989).

55. *Muhammad Iqbal, Prophetischer Poest und Philosoph,* (München, 1989). (Peygamberane Bir Şair ve Filozof, çev. Senail Özkan, İstanbul, 2007).
56. *Wanderungen mit Yunus Emre, (*Köln, 1989). (*Yunus Emre İle Yollarda*, çev. Senail Özkan, İstanbul, 1999).
57. *Islamic Names*, (Edinburgh, 1989).
58. *Die smaragdene Vision: Der Licht-Mensch im iranischen Sûfismus,* Henri Corbin Hrsg. u. aus. d. Franz übers. von A. Schimmel, (München, 1989).
59. *Der Islam:Eine Einführung,* (Stutgart, 1990).
60. *Mein Bruder Ismail: Erinnerungen an. die Türkei, (*Köln, 1990), ("*Kardeşim İsmail"* Schimmel'in Konya'dan marangoz arkadaşı anısına yazdığı kitaptır.).
61. *Was hat ein Auge und keinen kopf (300 türkische Volksrätsel*), (Köln, 1990).
62. *Yunus emre,Ausgewählte Gedischte aus dem Türk, (*Köln, 1991).
63. *Herr Demirci beisst "schimdt"* (Köln, 1992).
64. *Sieh! Das ist Liebe Gedichte Galal-ad Din Rumi*, (Basel, 1993).
65. *Aus dem goldenen Becher Türkische Gedichte aus sieben Jahrhunderten,* (Köln, 1993)
66. *Gewänder Gottes,* (Tübingen, 1993).
67. *Von Ali bis Zahra,* (München, 1993).
68. *Make a Shield from Wisdon. Selcted Verser from Nasir- I Khudraw' s Divan* (London/New York, 1993).
69. *Das Mathnawi Galãl-ed-Din Rumi,*(Ausgew*ählte Geschichten),* (Basel, 1994)
70. *Berge, Wüsten, Heiligtümer*, (München, 1994).
71. *Terre's D'Islam Aux sources de I'orient musulman,* (Paris, 1994).
72. *Das thema des Weges und der Reise im Islam,* (Opladen, 1994).
73. *Wesheit des Islam,* (Stutgart, 1994).
74. *Die Welt des Islams,* (Solothurn, 1995).

75. *Die rose, Bad Nauheim,* (Steinfurt, 1995).
76. *Vom Duft der. Heiligkeit Bad Nauheim,* (Steinfurth, 1995).
77. *Die Zeichen Gottes einführung in die Phänomenologie d*es Islam, (München, 1995), (*Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri* çev. Ekrem Demirli, Kabalcı yayınevi, 2002, İstanbul).
78. *Der Islam,* (Stutgart, 1995).
79. *Im Namen Allahs, des Allbarmherzigen,* (Düsseldorf, 1996).
80. *West-östliche Annäberungen,* (Marburg, 1996).
81. *Wie universal ist. die Mystik,* (Freiburg, 1996).
82. *Jesus und Maria in der islamischen Mystik,* (München, 1996).
83. *Die schönsten Gedichte aus. Pakistan und Indien Islamische Lyrik aus tausend Jahren,* (München, 1996).
84. *Das Buch der Welt: Wirklichkeit und Metabher im Islam,* (Würzburg, 1996).
85. *Meine Seele ist eine Frau Das Weibliche im Islam,* (Kösel, 1996), (*Ruhum Kadındır* çev. Ömer Enis Akbulut, Schimmel, bu eserini Türkiye'den dostu Sâmiha Ayverdi'nin hatırasına ithaf etmiştir.).
86. *Muhammad Iqbal-zwischen Poesie, Philosophie und Politik,* (Hamburg, 1997).
87. *Die drei Versprechen des sperlings: die schönsten Tierlegenden aus der İslamimischen Welt Hersg. Und übers,* (München, 1997).
88. *Die Träume des Kalifen Träme und ibre Deutung in der islamischen Kultur,* (München, 1998), (Bu eser *Halifenin Rüyaları: İslam'da Rüya ve Rüya Tabiri* adıyla Tuba Erkmen tarafından Türkçeye çevirilmiştir.).
89. *Wiedersholte Spiegelungen* Gedichte Schimmels, (Köln, 1998).
90. *Kompass Islam,* (Hannover, 1998).
91. *Vogelgespräche und andere klassische Texte Attar* Übersetzung aus. dem Persischen, (München, 1999).
92. *Gesang und Ekstase,* (München, 1999).
93. *Im Reich der Großmoguln Geshichte Kunst Kultur,* (Munchen, 2000).
94. *Sûfismus Eine Einfuhrung in die İslamische Mystik,* (Munchen, 2000).

95. *Rumi Meister der Spiritualität* (Freiburg, 2001*), (Ben Rüzgarım Sen Ateş çev.* Senail Özkan*,* İstanbul, 1999).
96. *Die Religion des Islam* (Stutgart, 2001).
97. *Kleine Paradiese Blumen und Gärten im Islam,* (Freiburg, 2001).
98. *Das islamische Jahr Zeiten und Feste, (*München, 2001).
99. *Islam und Europa,* (Jena, 2002).
100. *Morgenland und Abendland Mein west-östliches Leben, (*München, 2002). *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut (İstanbul: Sûfi Kitap, 2017), Bu eser Schimmel'in ölmeden önce yazdığı otobiyografisidir.

1.2.2. Makaleler

Schimmel'in yazdığı yüze yakın eserin yanında birçok ön söz ve giriş yazıları ve makaleleri mevcuttur. Burada daha çok dinler tarihiyle ilgili makaleleri sıralanmıştır. Listenin hazırlanmasında, Schimmel'in eserlerine dair geniş bir araştırma yapan Nimetullah Akın'ın makalesindeki eser listesinden yararlanılmıştır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür.[56]

1. *XIII: Asırda İslam Dini ile Hıristiyanlık Arasındaki Münasebetler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Ankara), II/IV (1953), ss. 71–82
2. *Müslümanlıkta Mutasavvıfâne Dua ve Niyazın Bazı Safhaları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Ankara), II/II-III (1953), ss. 209–217.
3. *Din'de Sembol'ün Fonksiyonu Nedir*?, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Ankara), III/III-IV (1954), ss. 67–73.
4. *Garbın Mevlâna Görüşü*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Ankara), III/III-IV, (1954), ss. 27–29.
5. *Numen' Internationel Review for the History of Religions*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Ankara), III/III-IV (1954), ss.

[56] Nimetullah Akın, "Annemarie Schimmel", *İslamiyat* 7/1 (Ocak-Mart 2004), 171-186.

119–122.

6. *Semâ-i Semavî*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Ankara), III/III- IV (1954), ss. 19–25.
7. *Roma'daki Beynelmilel Din Bilginleri Kongresi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Ankara), IV/I-II (1955), ss. 16–22.
8. *İslam und Katholizismus*, Materialdienst des Konfessionskundlichen Instituts (Bensheim), 12 (1961), ss. 1–6.

1.3. Annemarie Schimmel'in Türkiye'de Geçirdiği Dönem

Schimmel, Napoli'den İstanbul'a yaptığı vapur yolculuğuyla 1952'de ilk defa Türkiye'ye gelmiş, burada onu "şairler refiki" diye tanımladığı Behçet Necatigil ve eşi karşılamış, evlerinde misafir etmişlerdir. Sonrasında Mustafa ve Jale İnan'ın davetiyle onların evinde kalmıştır. 1953'te Türkiye'ye el yazmalarını incelemek için yeniden gelmiştir. Varlık Dergisi'nin etrafında toplanan şairlerle Maçka Kahvehanesi'ndeki toplantılara katılmış, İstanbul Dergisi, Yeditepe ve Hayat mecmuasında "Cemile Kıratlı" adıyla denemeler yazmış, hayranı olduğu Yahya Kemal ile tanışmıştır. Dil reformu yüzünden klasik şairlerin, Türkiye'de çağdışı kabul edildiklerini üzülerek anlatmış, Ayasofya Kütüphanesindeki eserleri, elden geçirmeye bile bir faninin ömrünün yetmeyeceğini, hayranlıkla ifade etmiştir. Ayasofya'yı, muazzam kütüphanesi dışında sevemediğini, onu İstanbul'da en çok etkileyen mimarinin, Mihrimah Cami olduğunu anlatmıştır. İstanbul'da bazılarıyla, hayatı boyunca devam ettireceği güzel dostluklar edinmiş, Kenan Rifai geleneğini sürdürmeye çalışan Sâmiha Ayverdi, Nezihe Araz, Sofi Huri ve Safiye İnal gibi kadınlarla arkadaşlık kurmuştur.[57]

Sâmiha Ayverdi'yle arkadaşlıkları, abla-kardeş münasebetine dönmüş, ve ömürlerinin sonuna kadar iletişimleri bozulmamıştır. *Ruhum Kadındır* eserini

[57] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 120-133.

Sâmiha Ayverdi'ye ithaf etmiş,[58] Ayverdi'nin *İstanbul Geceleri* eserini, Almancaya çevirmiştir.[59]

Türkiye'de tanınırlığı artan Schimmel, Ankara'dan beklediği daveti almıştır, Marburg'ta iki defa dinler tarihi doktorası yapmış olmasının da verdiği güvenle, İlahiyat Fakültesindeki dinler tarihi kürsüsünün başına geçmiştir. Sâmiha Ayverdi'yle mutluğunu paylaştığı mektubuna Ayverdi, şu şekilde cevap vermiştir:

> *Ankara'ya davet edilmiş olman bizim için bulunmaz bir nimet. Şahsen gerek camiamız gerek Türk milleti, böyle bir köprüden azami derecede sevinmelidir. Zira sen ne yalnız Almanya'nın ne de Türkiye'nin malısın. Sen insanlığa mal olmuş anonim bir irfan abidesisin yalnız endişem şu ki, burada seni üzecek tavırlar ve hareketler takınmayalım. İlmini, İrfanını, İnsanlığını kıskanıp beşer zaafları ile sana hücum etmeyelim. Zira büyük değerlere insanoğlu ya imtisal eder, benzemeğe çalışır; ya da bunu beceremezse kıskanır, haset eder, baltalar. İnşallah temenni ederiz hayırlı uğurlu olsun.*[60]

Schimmel, Ayverdi'nin bu endişesi üzerine meslektaşlarının kıskançlığının Marburg'ta da yabancı olmadığı bir durum olduğunu ifade etmiştir.[61] Maalesef Ayverdi'nin endişesini az da olsa haklı çıkaracak bir olay meydana gelmiş, Schimmel'in *Dinler Tarihine Giriş* kitabına sonradan eklenecek bölümler kaybolmuş, bu bölümler ölümünden sonra bir meslektaşının çekmecesinde bulunmuştur.[62] O, meslektaşı ile ilgili isim zikretmemiş ve bu kişinin kim olduğu anlaşılamamıştır.

Schimmel, Ankara'daki öğrencilerinin gayretli ve çalışkan olduklarından ve birçok öğrencisinin ise üniversitede hocalık yaptığından memnuniyetle bahsetmiştir Ankara'da yaşadığı maddi sıkıntıları, Niyazi Bademli sayesinde atlatabildiklerini ve Yeni Ahit'teki Pavlusun Galatyalılara Mektubu'ndaki şu ifadeyle teselli bulduğunu ifade etmiştir[63]: "*Ey siz akılsız Galatyalılar, korkarım sizin için bedava çalıştım.*"[64] Ankara'da bulunduğu yıllarda Ankara İlahiyat Dergisi'ne birçok makale yazmıştır.

---

[58] Annemarie Schimmel, *Ruhum Kadındır*, çev. Ömer Enis Akbulut, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2001).
[59] Didem Havlioğlu & Samiha Uluant Ataman (ed.), *Mektuplar 2* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2015), 43.
[60] Havlioğlu & Uluant Ataman, *Mektuplar 2*, 62.
[61] Havlioğlu & Uluant Ataman, *Mektuplar 2*, 65.
[62] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 142.
[63] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 145.
[64] *Kitâb-ı Mukaddes*, (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 6. Basım, 2016), Galatyalılar 4/11.

Hasan Ali Yücelin Desteğiyle *Câvîdnâme*'yi Türkçeye tercüme etmiş ve 1958 de yayımlanmıştır.[65]

Schimmel'in Mevlana'ya olan sevgisi Türkiye'ye gelmek için onu teşvik eden en önemli etkenlerdendir. Bu nedenle Konya'ya sık sık ziyaretlerde bulunmuş, konferanslar vermiştir. Buraya yaptığı yolculuktan aldığı zevki anlatırken *"İnsan – adi insan- bu kadar derin bir manevi sarhoşluğa uzun zaman tahammül edemez. Şimdi humar oldum."*[66] diye ifade etmiştir. Konya'da da yakın dostluklar kurar Suud Kemal Yetkin'in aracılığıyla Mevlana Müzesi müdürü, Mehmet Önder'le tanışır ve elli yıllık dostlukları başlamış, Konya'da kardeşim İsmail diye söz ettiği marangoz İsmail Mıhoğlu ile yakın dostluk kurmuş, orada geçirdiği günlerde onun evinde misafir olmuştur. Onu ve Konya adetlerini anlatan; *Mein Bruder Ismail: Erinnerungen an die Türkei* (*Kardeşim İsmail*) adlı Almanca bir kitap yazmıştır.[67] Schimmel, Mıhoğlu'nun Almanya'da vuku bulan ölümüne çok üzülmüş, yazdığı bu kitabın telif ücretini onun çocuklarına vermiştir.[68]

Schimmel, Türkiye'de geçirdiği beş yıl, tüm hayatında olduğu gibi az vakte çok başarı katarak geçirmiştir. Dinler tarihi kürsüsüne hayat vermiş, burada bulunduğu yıllarda öğretmekle ne kadar uğraşmışsa öğrenmekle de o kadar uğraşmıştır. Tecvit dersleri almış, Kur'an-ı Kerim'i güzel okumaya gayret etmiş, hüsnü hat dersleri görmüş, tercümeler yapmış; denemeler, makaleler yazmış ve konferanslar vermiştir. Bu yoğunluğuna mutsuz bir evlilik ve yurt dışı seyahatleri de sığdırmıştır.[69]

[65] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 162.
[66] Havlioğlu & Uluant Ataman, *Mektuplar 2*, 118.
[67] Bkz. : *Mein Bruder Ismail: Erinnerungen an die Türkei,* Köln 1990.
[68] Önder, "Tanıdıklarının Gözüyle Annemarie Schimmel", 564.
[69] Nezihe Araz, "Muradına Eren Dilber", *Resimli Hayat Mecmuası*, Haziran 1955.

2. BÖLÜM: ANNEMARIE SCHIMMEL DÜŞÜNCESİNİN ANA HATLARI

2.1. Din

Din, Arapça kökene sahip olan ceza, hüküm, teslimiyet, yol, ibadet, kanun gibi anlamlara gelen bir kelimedir. Kur'an'daki kullanım şekline paralel bir tanım yapan İslam âlimleri dini: Akıl sahibi insanların kendi iradeleriyle kabullenip, dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşmayı hedefledikleri, kural ve yaşam tarzına verdikleri isim şeklinde tanımlamışlardır. Batıda ise *religion* terimiyle ifade edilen din; İnsanın kutsala ve tanrıya dönük duygu ve davranışlarını ifade eden sistem şeklinde tanımlanmıştır.[70]

19. yüzyılda dinin kökenine dair yapılan evrimci çalışmalara bakıldığında, din bilimcilerinin kendi alanlarına dönük tanımlar yaptıklarını görmekteyiz. James G. Frazer, ilk tapınılan dinin; Meşe ormanında yaşam ağacının veya altın dalın içinde bedenleşen tanrı inancı olduğunu söyleyerek, dinin kökenini büyü olarak görür.[71] Dini inancın ilk şekli: Herbert Spencer'a göre atalara tapınma (Atalar Kültü), Edward Tylor'a göre Animizm, Auguste Comte'a göre Fetişizm, Emile Durkheim'a göre Totemizmdir.[72]

Din kavramının, çeşitli şekilde ve çeşitli açılardan tanımı yapılmıştır. Tüm dinleri kapsayacak bir din tanımı mümkün görülmemektedir. Dinler tarihi biliminin kullandığı yeni yöntemler dinlerin özünü anlamaya çalışma ve tanımlamada indirgemeci yaklaşımlardan uzaklaşmayı sağlamıştır.

Schimmel yaptığı din tanımını, mensubu bulunduğu Marburg Ekolü'nün önemli ilahiyatçılarından Rudolf Otto'nun kutsal anlayışına işaret eden bir tanımla yapar*: "Din deyince, insanların behemal şahıs şeklinde olması lazım gelmeyen*

---

[70] Şinasi Gündüz (ed.), *Yaşayan Dünya Dinleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 19-20.

[71] James G. Frazer, *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökenleri 2*, çev. Mehmet H. Doğan (İstanbul: Payel Yayınları, 2012), 334.

[72] Orhan Hançerlioğlu, "Din", *Dünya İnançları Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, .2013), 116.

insanüstü bir kudretle münasebetini anlamaktayız."[73] Schimmel, dini akılla ya da tarihsel deneyimle tanımlamış, dinin statik bir tanımı yerine dinamik yapısını açığa çıkarmaya çalışan bir tanım yapmıştır. Bu tanım, insanın öz deneyiminden yola çıkılarak yapılmış bir tanım özelliği içermektedir. Dinin kendini, insanlarda ibadetlerle ve duygularla gösterdiğini söylemiştir.

Schimmel'in kendisinden ilham aldığı Otto'nun din tanımını incelediğimizde, Otto, kutsal teriminin "mutlak iyi" şeklinde etiğin alanına aktarılarak tanımlanmasını yanlış bularak onun din alanına ait bir kelime olduğunu ifade etmiştir. Bu yüzden kutsalı ifade edecek *numinous* kavramını türetmiştir. Otto; "Özünde onu barındırmayan hiçbir din yoktur; o şey olmadan din, din olmaz." şeklinde kutsal ve din ilişkisini açıklamıştır.[74]

Schimmel, insanın Otto'nun *numinous* (kutsal) kuvvet şeklinde tanımladığı insan üstü kudret karşısında ürküp aynı zamanda hayranlık duyduğunu ifade etmiş, bu insan üstü kudretle olan ilişkisi sonucunda dini tasavvurlarının, iman akidelerinin şekillendiğini ve bu tezahürlere din adının verildiğini açıklamıştır.[75] Schimmel de bu görüşle aynı doğrultuda olarak dinin özünün din bilimlerinin metotlarıyla anlatılamayacağını, ancak dinin tezahürlerinin bu yöntemle açıklanabileceğini belirtmiştir.[76]

2.2. Dinler Tarihi

Dinler tarihi, öncelikle dinlerin tarihini, kendine özgü yöntemlerle tarafsız inceleme iddiasında olan bir bilim dalıdır.[77]

Geçmişten günümüze kadar gelen tüm dinleri inceleme konusu yapan dinler tarihi bilimi, bu incelemeyi yaparken sadece tarihsel din tanımı yapmaz. Dinler tarihinin amacı dini fenomenlerin bir soyağacını oluşturmak değildir. Kültürlerin birleşmesinden doğan yeni toplulukları incelemek ve karşılaştırmaktır. Bu

[73] Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş,* (İstanbul: Külliyat Yayınları, 2016) 11.
[74] Rudolf Otto, *Kutsal'a Dair*, çev. Sevil Ghaffari, 36.
[75] Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş,* 11.
[76] Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, 16.
[77] Hüseyin Yılmaz, "Dinler Tarihi", *Dinler Tarihinin 100'ü* (Ankara: OttoYayın, 2017), 10.

karşılaştırmayı yaparken izleyeceği yöntem ise fanatizmden uzak, kuşkucu bir yaklaşımla incelemek olmalıdır.[78]

Dini kutsalın tecrübesi olarak gören Eliade, din kelimesinin tüm dinlere uygulanabilmesi için anlam, hakikat ve varlık fikirlerine bağlı olan kutsala iman tecrübesi olarak tanımlanmasına ihtiyacı olduğunu düşünür. Eliade: *"İnsan olmak, dini bir varlık olmak demektir.*" Söyler. Dinler tarihçisinin, bir dini araştırıp, o dinin tüm yönleriyle ortaya koyduğunda eğer anlamından yoksun ifade etmişse, eserini tamamlamadığını ifade eder. [79]

Otto, dinin tarihin ürünü olması hususunda bu şekilde düşünmektedir; "*Din, sadece, tarihin bir yandan kutsalı bilme yatkınlığımızı geliştirmesi diğer yandan kendisinin bizzat kutsalın göstergesi olması ölçüsünde, tarihin bir ürünüdür*."[80] Dinleri kutsalın tecrübe ediliş biçimleri olarak görür. Dinlerin özü kutsaldır ve dinler kutsalın farklı anlatımlarıdır.[81] Schimmel, dinin özünün aynı olduğunu çünkü Tanrı'ın bir olduğunu ve en ilkel dinlerde insanların ismini farklılaştırsa da bu tek Tanrı'ya taptığına inandığını ifade eder. Nathan Söderblom'un "Yaşayan tanrı düşüncesine" atıfta bulunur.[82] Söderblom, insanlığın ortak bir din ve Yüce Tanrı anlayışı çerçevesinde tek bir din şeklinde birleştiklerini düşünür.[83]

Schimmel, din tarihini *"bir dini, bir mezhebi ya da bir dini şahsiyeti araştırmak ya da dinlerin birbirlerine bağlılığını ve ilişkilerini incelemektir."* diye tanımlar. O, Yahudilikten Hıristiyanlığın çıkması örneğinde olduğu gibi milli dinlerden dünya dinin çıktığına işaret eder ve dinler tarihinin asıl işinin bunun nasıl ortaya çıktığını araştırmak olarak belirtir.[84] Mektuplarından birinde, Müslüman

[78] Philippe Borgeaud, *Dinler Tarihinde Başlangıçlar*, çev. Adnan Kâhiloğulları (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2008), 184.
[79] Mircea Eliade, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, çev. Mehmet Aydın (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2015)14-18.
[80] Otto, *Kutsal'a Dair*, çev. Sevil Ghaffari, 215
[81] Alıcı, *Dinler Tarihinin Batılı Öncüle*ri, 396.
[82] Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, 16.
[83] Alıcı, *Dinler Tarihinin Batılı Öncüle*ri, 342.
[84] Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş,* 12.

öğrencilerine anlattığı ilkel dinlerle ilgili derse "saçma şey" tepkisinden bahsederken onlara verdiği cevap onun dinlere bakış açısını gösterir:

> *Evet evladım, size bu ilahlar, pek manasız görünüyorlar; ama bakınız o eski zamanların insanları, duydukları ilahi varlıklara karşı hürmet göstermişlerdir. Allah'ın huzurunda hissettikleri korku ve havf, heybeti ve hicabı iptidai şekillerde, bize acayip gelen resim ve heykellerde ifade etmeye çalışmışlardır. Peygamberlerin işi bu karanlıkta gizli olan hakikate işaret etmektir. Bütün eski dini tasvirlerde mevcut olan fikirleri temizleyip vatandaşlara daha yüksek bir dine yol açmaktır. Yokluktan çıkamaz, eski adetlere, an'aneye dayanması lazım. Hâlbuki hem sizin peygamberiniz hem de İncil, Allah'ın kendisini hiçbir zaman insanlardan gizlemediğini söylemişlerdir.* [85]

Kutsalın karşısında yaşanılan tecrübenin aynı olduğuna ve dinlerin bunun kendi kültürüne göre yorumladığına, bu ilkel dinlerin sonunda gelişmiş bir dine dönüşeceği düşüncesine sahip olduğunu gösterir.

Schimmel, din tarihinin sağlıklı incelenebilmesi için din bilimlerinin yöntemlerine ihtiyaç olduğunu bunlardan bağımsız bir araştırma yapmanın mümkün olmadığını söyler. Bu bilimleri sıralarken din tarihinden sonra ilk sıraya, din fenomenolojisini koyar. Din fenomenolojisinin din tarihine yapacağı katkıyı örneklendirirken, dini bir düşüncenin ilkel dinlerden başlayıp semavi dinlerde hangi şekilde yaşamaya devam ettiğini gösterir. Dinlerdeki gizli ve kutsal manayı çözmeye yardımcı olduğunu ifade eder. Din sosyolojisini dini sahada ortaya çıkan olayları başka dinlerdeki benzer olaylarla karşılaştırmak ve dini cemaatlerin cemiyetle ilişkisini incelemeye yardımcı olan bir bilim dalı olarak nitelendirir. Din psikolojisinin konusunu ise kulun iç tecrübesini araştırmak olduğunu, ancak bütün dini olayları iç tecrübeye indirerek dinin objektif gerçeklerine önem vermemeye sebep olmasını da tehlike olarak görür. Son olarak da din felsefesinin, "dinin mahiyeti nedir?" sorusuna cevap aradığını belirterek din bilimlerini sınıflandırır.[86] Hocası Heiler de Dinler tarihi uzmanının etnoloji, filoloji, fenomenoloji, antropoloji

[85] Havlioğlu & Uluant Ataman, *Mektuplar 2*, 112.
[86] Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş,* 12-16.

ve özellikle psikolojinin kaynaklarından yararlanarak araştırma yapması gerektiğini düşünür.[87]

Schimmel, din bilimlerine olan ihtiyaçtan bahsettikten sonra bir din bilgininde olması gereken özellikleri şu şekilde tarif eder. Din bilgini, öncelikle girdiği sahanın farkına varması gerekir çünkü girdiği saha dünyanın en hayranlık verici ve sırlarla dolu olan sahasıdır. Objektif olmalı ve bir dinin savunmasını yapmamalıdır. Başka dinlerde yabancı ve zayıf gelen yönleri eleştirmemeli ve kendi diniyle karşılaştırmalıdır. Dinler Tarihi kitabında dinleri sınıflarken klasik yöntemi kullanıp, dinleri, beşeri ve semavi dinler diye ikiye ayırıp dinlerle ilgili malumatı bu iki ana başlık altında anlatmaya çalışmış, İslam dinine ait bilgi vermemiş, daha sonra bir bölüm yazmışsa da kaybolmuştur. Bu kitapta bir bölümde Dinler Tarihi ile ilgili kavramları tanımladığı sözlük bölümü de bulunmaktadır.[88]

2.3. İslam

Dinler tarihi uzmanı olan Schimmel'in özel çalışma alanı, İslam dini üzerine olmuştur. Nitekim çalışmalarının çoğu, İslam dinine ait konulardan müteşekkildir. O bir şarkiyatçı olmayı, küçük yaşta öğrenmeye başladığı Arapça diliyle ve okuduğu kitaplarla hedeflemiştir. Araştırmalarını yaparken İslam dinine objektif olarak bakmaya çalışmış ve İslam ülkelerinde bulunmuştur.

Schimmel şarkiyatı; "*Avrupa'da öncelikli olarak İslam dünyasında belli bir imaj oluşturmaya yardımcı olacak eserlerin tercümesini ve yayınlanmasını yapan nesnel bir bilim dalıydı. Özellikle filolojik ve tarihi bakış açısının aşılması ve sosyoloji, antropoloji ve psikolojinin de araştırmaya dâhil edilmesinden sonra bu imajın nasıl bir değişime uğradığı genel olarak bilinmektedir."*[89] Şeklinde tanımlamıştır. Şarkiyatçıların yaptığı çalışmaları incelemiş ve bunlar üzerine şarkın ilk olarak masallar, efsaneler ve macera hikâyeleri olarak bilinmesine dikkat çekmiş, Batının bakış açısını anlatmaya çalışmıştır. Schimmel'e göre İslam, Batı

[87] Alıcı, *Dinler Tarihinin Batılı Öncüler*i, 424.
[88] Bk: Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş,* (İstanbul: Külliyat Yayınları, 2016), 200-300
[89] Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş,* 16; a.mlf., *Doğu-Batı Yakınlaşmaları*, çev. Hüseyin Ağuiçenoğlu (İstanbul: Avesta, 2012), 86.

dünyasında Hıristiyanlığa karşı en çok yanlış anlatılan dindir. Hıristiyanların İslam'ı düşman olarak görmesinin sebebini, İslam'ın yaptığı fetihler ve İslam'ın Hıristiyanlıktan sonra ortaya çıkan ilk evrensel din olması olarak görmüştür. Orta Çağ'da, İslam'ın sapık bir Hıristiyan mezhebi olarak anlatıldığına dikkat çeken Schimmel, İslam'da sürekli insan vurgusu yapılan Hz. Muhammed'in heykellerine tapınılan bir din olarak gösterildiğini, bunun İslam'dan ne kadar uzak bir anlayış olduğunu belirtmiş, bu düşüncenin Aydınlanma Dönemi'yle aşılmaya başlandığının altını çizmiştir.[90]

İslam'ı masallarla tanıyan Batı dünyasında aydınlanmadan sonra da bu durum çok değişmemiştir. Voltaire'in, Hz. Muhammed'i bir drama kahramanına çevirmiş olduğu o dönemde, Hz. Muhammed'in kadınları gibi onun şehvetine dair fantezi eserlerin de verilmiş olduğunun altını çizmiştir. Schimmel, yine Batıda İslam'ın Binbir Gece masallarıyla tanındığına dikkat çekerek, yine o dönemde Hz. Muhammed'in hayatını duyarlı bir şekilde anlatan Rilke ve Albrecht Schaeffer gibi yazarların varlığını da belirtmiştir. Bu dönemde yapılan Kuran tercümelerinin de İslam'ı anlamak için bir yol olduğunu ifade etmiştir.[91]

İslam'a karşı olumlu tavrın gelişmesinde Alman klasiklerinin etkisinin büyüklüğünden bahseden Schimmmel; Sadi'nin Gülistan'ını çeviren Adam Olearius'tan, Kuran'ın tercümesini yapan Rückert'ten, Herder'in Hafız'ın Divanını tercüme etmesinin yaptığı büyük katkıdan bahsetmiş, ayrıca Goethe'nin *"Şayet İslam, Tanrı'nın iradesine kayıtsız şartsız teslim olmaksa; O zaman hepimiz İslam olarak yaşıyor ve ölüyoruz"* sözlerini anımsatarak, Alman edebiyatçılarının İslam'ı duyarlı bir şekilde anlattıklarını belirtmiştir.[92]

İslam'ı, edebiyat ve sanatla tanıyan Batı dünyasının bir diğer tanıma kanalı resim sanatı olmuştur. Bu sanat alanında da çok farklı bir yönelim olmamıştır. Yine

---

[90] Schimmel, *Doğu-Batı Yakınlaşmaları*, çev. Hüseyin Ağuiçenoğlu, 89; a.mlf., *İslamın Kısa Tarihi,* çev. Şebnem Andaç (İstanbul: Alfa Araştırma, 2019), 11-12.
[91] Schimmel, *Doğu-Batı Yakınlaşmaları*, çev. Hüseyin Ağuiçenoğlu, 58-61.
[92] Adelbert Reif, "İslam'a Hakettiği Değeri Vermeliyiz", çev. Recai Doğan-İhsan Çapçıoğlu, *Tasavvuf Dergisi,* 11 (Temmuz-Aralık 2003), 558.

İslam, harem ve barbarlık olarak resmedilmiştir. Bu imaj, Lady Mary Wortley Montagu'nun anlatımlarına dayandırılmıştır:

> *Onun ölümünden sonra 1765'te yayımlanan mektupları, Türk kadını hakkında epeyce bilgi ihtiva ediyordu. Harem fantezilerine dayanan ve içeriği ahlaki olarak Avrupa'ya uygun görülmeyen sahnelerin yanında vahşet resimleri de eksik değildi; "kâfirlerin" kesilmiş başları ve yarılmış karınları. İslam'a hala veya yeniden barbar medeniyet olarak bakılıyordu. Bu sözüm ona ahlaki çöküntü Müslümanların tembelliğini ve miskinliğini konu edinen tasvirlerde de aksini buluyordu.*[93]

Edebiyat ve sanatla bu şekilde tanınan İslam dini, yine edebiyat ve sanat ile doğru anlatılmaya çalışılmıştır. Yazının gücünü şarkiyata olan ilgisinin bir masalla başladığı gerçeğiyle doğrulamış olan Schimmel, İslam'a olan bakış açısının son yüzyıllarda da hala önyargılı olabileceğini Cemal Malik'in konferansını verdiği Erfurt'ta hissettiği olumsuz tavır ve husumette gördüğünü ifade etmiştir. Aynı olumsuz tavrı Harvard'da ders verdiği yıllarda Hıristiyanlık ve Yahudilikle ilgili birçok kürsü varken İslam'a ait tek bir ders verilmesinde hissettiğini belirtmiştir.[94]

İslam'ı kendisi tanımlarken, "İnsanın kendini tüm ruhu ve duygularıyla her şeyi yaratan tek tanrıya adayarak teslim olmasıdır." olarak tanımlamıştır.[95] O, İslam'ı anlatırken kaynak olarak birinci kaynaklardan yararlanarak nesnel yaklaşımlarda bulunmuş, İslam dini ile Hıristiyan dini arasında karşılaştırmalar yapmış, İslam dünyasının bir gelişim sürecinde olduğunu ve Müslümanların ancak kendilerini değiştireceklerine inandıkları zaman ilerleyebileceklerini, bunu da kendilerini Allah'a adayıp ona güvenerek yapabileceklerini belirtmiştir.[96] Schimmel, İslam'a karşı hissettiği duygusal tavrı ile bilimsel kişiliğine zarar verdiğini iddia eden eleştirilere karşı ise şu şekilde cevap vermiştir:

> *Eğer ki bana İslam'a fazlaca romantik zaviyeden yaklaştığım ithamı ile gelinirse sadece Aziz Augustin'in şu sözleri ile cevap vermek isterim. 'İnsan sadece muhabbeti kadar fehmeder." Zannederim çocukluğumdan beri şark*

---

[93] Schimmel, *Doğu-Batı Yakınlaşmaları*, çev. Hüseyin Ağuiçenoğlu, 90.
[94].Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 432.
[95] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 257; a.mlf., *İslamın Kısa Tarihi,* çev. Şebnem Andaç, 24.
[96] Schimmel, *İslamın Kısa Tarihi,* çev. Şebnem Andaç, 148.

dünyasını sevdiğim için, Müslümanlarla onların lisanında konuştuğum, takva ehli aileler yanında yaşadığım içindir ki onları bir nebze anlayabilmekteyim.[97]

İslam'a, kendi sözleriyle de ifade ettiği gibi sevgiyle yaklaşmış ve içerden biri gibi yaklaşmıştır. Müslümanların inandıkları şekilde İslam'ı Batıya tanıtmıştır.

2.3.1. İslam'da Peygamber

İslam peygamberi Hz. Muhammed ile ilgili var olan indirgemeci yaklaşımların tam tersi bir yaklaşımla peygamberi tanımaya ve tanıtmaya çalışan Schimmel, onun hayatını anlattığı bir eser vücuda getirmiş, peygamberin doğumunda onun adına yazılan şiirlere, mevlitlere kadar her şeye değinmiştir. O, İsa peygamberle karşılaştırmalar da yaparak Hz. Muhammed'in, Müslümanlar için neden önemli olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Schimmel, oryantalistler tarafından peygamberin şahsına yapılan anlayışsızlığın onu çok üzdüğünü belirtmiştir. Hıristiyan dünyasında Hz. Muhammed'den daha çok aşağılanmış başka bir tarihi kişiliğin olmadığını, Dante'nin İlahi Komedya'sında peygamberi cehennemin altına atan zihniyetinin, Orta Çağ Hıristiyanlığının ortak düşüncesi olduğunu ifade etmiştir.[98] Peygamberin İnsan olduğuna vurgu yaparak onun Müslümanlar için insanüstü bir varlık olmadığını, sadece insanlara ve cinlere gönderilmiş bir elçi olduğunu ve Allah'ın kulu olduğunu ifade etmiştir.[99]

Hz. Muhammed'in, Batılılarca en çok eleştirildiği konulardan biri olan evliliklerine de değinen Schimmel, bekâr İsa inancının karşısında çok eşli Hz. Muhammed düşüncesinin anlaşılmasının zor olduğuna değinmiştir. Ancak İslam öncesi evlilik kurumuna dikkati çekerek o döneme karşılık büyük bir ilerleme olduğunu ifade etmiştir İslam'da azizlik olmadığını, peygamberin bir insan olduğunu ve evliliklerinin, dünyadan uzaklaşmayan biri olduğuna işaret ettiğini dile getirmiştir. Müslümanların, peygambere olan muhabbetlerinin yoğunluğunu ifade

---

[97] Schimmel, *Doğudan Batıya*, çev. Ömer Enis Akbulut, 448.
[98] Annemarie Schimmel, *Hz. Muhammed,* çev. İbrahim Sarıçam (Ankara: Kelime Yayınları, 2019.) 12; a.mlf., *Hz. Muhammed*, çev. Okşan Aytolu (İstanbul: Profil Yayınları, 2007), 13.
[99] Schimmel, *Hz. Muhammed,* çev. Okşan Aytolu, 29.

etmiş, ona yazılan, şiir ve ilahi temalarının 'doğru yola götüren elçi ve dost' şeklinde olduğunu belirtmiştir. [100]

İslam'da peygambere benzemenin önemli bir yer kapladığını söyleyen Schimmel, Müslümanların ona benzedikçe Allah'a yakınlaşacağına inandıklarını ve bu yüzden Hz. Muhammed'i sadece dini anlamda değil, insani davranışlar bakımından da takip etmeye çalıştıklarını aktarmıştır. Hadis ilmine de değinen Schimmel, onun yaptığı her şeyin kaydedildiğini bu hadislerle peygamberin vefatıyla ondan uzaklaşıldıkça Müslümanların ona benzemeye çalışarak ona yakınlaşmak istediklerini ifade etmiştir. İslam ülkelerindeki ortak kültüründe hidayet nuru denilen peygamberi, takip etmekten ileri geldiğini dile getirmiştir. O bu konuda şunları söylemiştir:

> *Fas'tan Endonezya'ya kadar bütün İslam âlemine aynı çehreyi veren İşte budur: Hz. Muhammedin taklit edilmesidir.(İmitatio muhammad).Bir mümin nerde olursa olsun, eve nasıl gireceğini, nasıl selam vereceğini, bir topluluk içinde nasıl hareket edeceğini, neleri yapmaması gerektiğini, yemeğin nasıl yeneceğini ve seyahatlerde nasıl davranacağını bilir.* [101]

Hz. Muhammed'e olağanüstü bir karizma verildiği için böyle bir etkiye sahip olduğunu ifade etmiştir.

Tasavvufta sıkça zikredilen Nur Metafiziğine de değinen Schimmel, peygamberin Allah'ın nuruyla dolu olduğu anlayışını, doğumuyla başlayıp zamanla geliştirilmiş bir sistem olarak açıklamıştır. Bu metafizik anlayışın, bazı kesimlerde zamanla peygamberi insanüstü bir konuma getirme eğilimine sebep olduğuna da işaret etmiştir. Tasavvufta Hz. Muhammed'in, ebedi güzellikle vurgulandığını belirtmiştir. Çünkü son peygamber olarak mükemmel insandır. Allah'ın tüm sıfatlarının tecelli ettiği bir küçük âlemdir. Peygamberin bu konumu, tasavvufta önemli bir konum olarak yer etmiş ve mutasavvıflar içinde "Hakikatı Muhammedi'ye" ulaşmak için önemli bir merhale olarak görülmüştür.[102]

---

[100] Schimmel, *Hz. Muhammed,* çev. İbrahim Sarıçam, 37; a.mlf., *Doğu-Batı Yakınlaşmaları*, çev. Hüseyin Ağuiçenoğlu, 142.
[101] Schimmel, *Hz. Muhammed,* çev. İbrahim Sarıçam, 30; a.mlf., *Hz. Muhammed,* çev. Okşan Aytolu, 60.
[102] Schimmel, *Hz. Muhammed*. çev. Okşan Aytolu, 130-133.

Schimmel, büyük hayranlık duyduğu Muhammed İkbal'in Peygambere bakış açısına da detaylıca yer vermiştir. Hz. Muhammed, İkbal'in düşüncesinin merkezidir. Schimmel, İkbal'in eserlerini peygamberin şahsiyetinin sosyolojik, mistik ve politik yorumu olduğunu ifade etmiştir. Eserinde, peygamberin veda hutbesine yer vererek ona olan duygusuna dair de peygambere saygı duymanın öneminden ve Müslüman olmayan birinin de Hz. Muhammed'e sevgi besleyebileceğinden bahsetmiştir.[103]

2.3.2. İslam'da Kadın

Schimmel, kadın bir akademisyen olarak yaşadığı dönem itibariyle zorluklarla karşılaşmıştır. Mektuplarında ve otobiyografisinde bu zorluklara zaman zaman değinir. Kadına yüklenen görevlerin onu nasıl yıprattığından bahsederek, çamaşır yıkama, kömür taşıma ve temizlik işlerine harcadığı emekle koca bir eser yazabileceğini ifade eder.[104] O, kadına dair düşüncelerine ve çalıştığı İslam dinindeki kadının yerini özel olarak inceler. Kendisi, özelikle ilgilendiği tasavvufi geleneğin şimdi daha çok kadınlar tarafından devam ettirildiğine dikkat çeker.[105] Türkiye'de bu minvalde yaşayan kadınlarla özel ahbaplık kurar. Bunlardan özelikle Semiha Ayverdi'den etkilenir. Mutasavvıf Rabia'dan sıklıkla bahsederek, İslam dünyasına karşı yapılan kadının konumuyla ilgili eleştirilerin doğrultusunda da çalışmalar yapar. "*Ruhum Kadındır*" eseriyle İslam'da müennes kavramını inceler.

Schimmel, Hz. Muhammed'e nispet edilen hadiste geçen "Bana sizin dünyanızdan koku ve kadın sevdirildi. Gözümün nuru ise namazda kılındı." sözlerini zikreder ve bu hadis ışığında İslam'ın kadın düşmanı olarak düşünülemeyeceğini ifade eder. Peygambere ilk inanan Hz. Hatice'nin konumuna dikkat çeker. Hz. Hatice'nin bu konuma ve sonraki eşlerinin müminlerinin eşleri olarak adlandırıldığını, Hz. Hatice nasıl ki ilk Müslüman olarak büyük örneklik kazanmışsa Hz. Ayşe de peygambere ait birçok konuyu nakleden önemli bir

[103] Schimmel, *Hz. Muhammed*. çev. Okşan Aytolu, 270-276.
[104] Havlioğlu & Uluant Ataman, *Mektuplar 2*, 155.
[105] Mustafa Kara, "Doğudan Batıya, Batıdan Doğuya Bakan Bir Âlim Prof. Dr. Annemarie Schimmel", *Tasavvuf Dergisi,* 11 (Temmuz-Aralık 2003), 495.

muhaddistir. Hz. Ayşe, savaş başlatmış. İslam ile ilgili ilmi tartışmalara girmiştir. Peygamberin kızı Hz. Fatıma'nın da soyu devam ettiricisi olduğunu ve Hıristiyanlık'ta var olan Meryem'e nispet edilen *mater dolorasa* (acılı anne) sıfatının İslam da Hz. Fatıma'ya verildiğini ve Şii gelenekte önemli bir konumda olduğunu anlatır. Peygamberin etrafında önemli konumları olan bu kadınların, İslam geleneğindeki yerinden bahsederek kadının, İslam'ın ilk dönemdeki yerini belirtir. Hz. Muhammed'in getirdiği dini, önceki uygulamalardan bağımsız bir şekilde görmez. Kadınlara, erkek çocuklarından az miras bırakılmasının sebebini de ev geçindirmek zorunda olmamaları ile ilgili olduğunu dile getirir. Evlilikte dört kadınla evlenme hakkı veren, İslam'da getirilen şartların ağırlığından, aralarında eşit davranma ilkesinin yerine getirmesi zor bir durum olmasından ötürü çok eşliliğin az rastlanan bir şey olduğunu söyler. Bu getirilen haklarında o dönem için büyük bir ilerleme olduğunu ifade eder. İlerleyen yüzyıllarda, kadının durumunun İslam ülkelerinde kapalı bir sisteme dönüştüğünü düşünür. Kadınların örtünme âdeti ile ilgili olarak da Kur'an'da yeterli örtünmeden bahsettiğini, peygamber eşlerine özel sınırlandırmalar getirildiğini söyler. İslam'da bazı kesimlerin kadını tehlikeli olarak gördüklerini ancak Kur'an'da kadını aşağılayan bir ayetin olmadığını aktarır. [106]

İslam'da anne kavramının ne kadar önemli ve geniş bir yer tuttuğunu anlatan Schimmel, *"Cennet anaların ayağının altındadır"* hadisine değinir ve Allah'ın rahim ismiyle ana rahmi kelimesini ilişkilendirip yaratıcının özel sevgisinden bahsedilebileceğini aktarır.[107] Schimmel, çok etkilendiğini söylediği mutasavvıf Rabi'atü'l Adeviyye'nin tasavvufa ilk defa mutlak aşk unsurunu ve katı züht hayatını yerleştirdiğini ifade ederek, ona tasavvufta büyük bir yer verildiğinden ve mucizeler atfedildiğinden bahseder.[108] Kur'an'da ismi zikredilen tek kadının Meryem olduğuna, ancak başka kadınlardan da bahsedildiğine dikkat çeker.

[106] Annemarie Schimmel, *Ruhum Kadındır*, çev. Ömer Enis Akbulut, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2001) 29-33; a.mlf., *İslamın Kısa Tarihi,* çev. Şebnem Andaç, 68.
[107] Schimmel, *Hz. Muhammed,* çev. İbrahim Sarıçam, 38; a.mlf., *Ruhum Kadındır*, çev. Ömer Enis Akbulut, 25.
[108] Schimmel, *Ruhum Kadındır*, çev. Ömer Enis Akbulut, 38.

Havva'ya atfedilen büyük günah meselesiyle ilgili herhangi bir atfın bulunmadığını İslam'da asli günah inancının olmadığını ifade eder.[109]

İslam'da, kadının düşük statüsüyle ilgili yorumlara ise Orta Çağ başlarından yakın dönemde de görülmüş örnekleriyle bağımsız kadın yöneticilerinde var olduğunu, İslam'da kadın yöneticinin var olmasının şeriata ters düşmediğini söyler.[110] Schimmel, İslam'da kadının durumunun çok iyi bir seviyede olduğunu iddia etmemiştir. İslamiyet'te kadınlara çok ıstırap çektirildiğini ancak bunun katılaştırılan İslam tabakalarından kaynaklandığını belirterek, konuya nasıl yaklaşılması gerektiğini şöyle ifade eder:

> *Bir dinler âlimi için İdeallerin ideal ile realitenin realite ile kıyaslanması gerektiği kaidesi geçerlidir. Bu sebeple İslami literatürde geçen kadın portrelerinin itinalı bir tetkikinin bize, ideallerin bilinmesine yaklaşırken daha da yardımcı olacağına inanıyorum; çünkü ne müstehcen harem erotiği ne de karıların fendine dair avâmi fıkralar İslam kültürünü şekillendirmiştir. Arap, Acem, Türk ve hepsinden evvel Hint Müslüman halklarının klasik eserlerini perdelenmemiş göz ile okuyan herkes alışılageldiğinden çok daha farklı manzaraya rastlayacaktır. Müslüman kadınlar ile dostluk tesis ettiğim nice senelerde bu deruni mertebelerden çok şeye muttali olmuşumdur. Belki bu tarz bir idrak peşin hükümlerimizden bazılarına çeki düzen vermemize yarayabilir. Çünkü hayatın manevi sahasında erkek ile kadına arasında bir tefrik bulunmamalı.*[111]

2.3.3. İslam'da Rüya

Uyku, dinler için sadece fizyolojik bir ihtiyacın sonucu olarak görülmez. Rüya görmek ise dinler için anlamlı ve inançla tanımlanan bir durumdur. Rüya, geleceğe dair bilgi veren imgelerden oluşur. Bu inancın doğrultusunda, rüya tabiri ortaya çıkmış ve insanlar rüyaların mutlaka bir haber getirdiğine inanmışlardır. Bazen sorunların çözümü için (rüya görmek için) önceden hazırlanmış uykuya dalınır. Bu özel hazırlanan rüyada tanrıların sorunu çözeceğine inanılır. Rüyaların yorumu üzerine çok eski dönemlerden itibaren eserler yazılmaya başlanmıştır. Bunların en eskisi, Ephesos'lu Artemidoros'un kitabıdır.[112] İlkel insan da modern

[109] Schimmel, *Ruhum Kadındır*, çev. Ömer Enis Akbulut, 56,57.
[110] Reif, "İslam'a Hakettiği Değeri Vermeliyiz", 557.
[111] Schimmel, *Ruhum Kadındır*, çev. Ömer Enis Akbulut, 179-180.
[112] Hançerlioğlu, "Rüya", 438.

insan da rüya görür. Rüyalar her zaman var olmuştur, sadece tanımlanma ve yorumlanma şekli değişir. Dinlerde rüyanın varlığı kutsal kitaplarda da yer alan bir gerçekliktir. Önceki dinlerde, rüya ile ilgili anlatımların bazılarına baktıktan sonra İslam dini için rüyanın ne demek olduğunu ve Schimmel' in bu konudaki görüşlerini anlatmaya çalışacağız.

İlkel insan, rüya ile yaşadığı deneyim ile uyanıkken yaşadığı deneyim arasında bir fark görmez. Onun için ikisi de aynı değerdedir. Rüyasında bir şey yaptığını görüyorsa onu yaptığına inanmış, kendisinde iki varlığın olduğunu birinin uykudaki bedeni diğerinin ise uzaklarda dolaşan şey olduğunu düşünür.[113] Dini hikâyeler olarak karşımıza çıkan mitle rüya arasında ilişki ile ilgili Eliade, rüyalarda ve imgelemin işleyişinde görünmeyen hiçbir mitsel motif olmadığını, rüyalarda tüm mitoloji ile ilgili imgeler ve simgelerle karşılaştığımızı söyler.[114] Bu konuda Campell "*Rüya kişiselleştirilmiş mittir, mit kişisellikten çıkarılmış rüyadır; hem rüya hem mit ruhun dinamiğinin genel işleyişi içinde simgeseldir."*[115] der. Mitler, bize ilk insanın rüyalarından aslında onun için ruhunun yaşadığı gerçeklikten bilgi vermiştir. Freud ise rüyaları derinlik psikolojisiyle yorumlar. Rüyalar, ilkel ya da modern insan için her zaman anlamlı kabul edilir. Rüyalar, dini inancın bir imgesi olarak görülür.

Hint dinlerinde de rüya ile ilgili kutsal kitaplarda birçok hikâye karşımıza çıkar. Buda'nın doğum hikâyesi, bir rüya ile gerçekleşir. Buda annesini seçmiştir. Annesinin rahminden değil Tusita cennetinden doğar. Bunların hepsi, annesinin rüyasında gerçekleşir.[116] Upanişadlar'da Atman, anlatılırken onun uykudayken bu dünyayı ve öteki dünyaları görebildiğinden, gezip eğlenebildiğinden ve uyanıklık durumuna yeniden dönebildiğinden bahseder. İnsanın uyku ve uyanıklık durumuna

[113] Emile Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri* çev. Fuat Aydın (Ankara: Eski Yeni, 2011),74.
[114] Mircea Eliade, *Mitler, Rüyalar ve Gizemler* (Ankara: Doğu Batı, 2017),12.
[115] Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* (İstanbul: İthaki, 2017), 25.
[116] Hüseyin Yılmaz, *Budist Metafiziği* (Ankara: Hece, 2007), 21.

değinerek, insanın uyanıkken duyduğu korkuların aynısını uykuda da duyduğunu söyler.[117]

Eski Ahit'te, rüya ile ilgili bölümler vardır. İbrahim ile Avimelek arasında geçen bölümde, tanrının Avimelek'e rüyasında Sara'yı İbrahim'e geri vermesini söyler.[118] Yine Yakup peygambere, düşünde vahiy geldiğini bildiren pasajlar bulunmaktadır.[119] Yusuf'un tutsakların ve Firavunun rüyasını yorumladığı bölümler, Eski Ahit'te geçen rüyalarda bazılarıdır. [120] Yeni Ahit'te de rüya ile ilgili Meryem'in İsa'ya hamile kalacağını Rab ona rüyada bildirir.[121] İsa'yı Hirodes'ten kurtarmak için Rabbin, Yusuf'a rüyada Mısır'a kaçmasını emrettiği İncil'de yer alan bazı rüyalardır.[122] İlkel dinlerden, semavi dinlere kadar rüya dini bir fenomen olarak görülür. İslam'da bu durum farklı değildir, Kur'an'da Yusuf'un gördüğü rüya anlatılır.[123] Peygambere, vahiy bazen rüya yoluyla gönderilir. Bu nedenle rüya yorumculuğu ve rüyalarda yer alan simgeler merak konusu oluşturur. Her din için ayrı rüya tabirleri yapan eserler mevcuttur. Schimmel de özel çalışma alanı olan İslam'da yer alan rüyalara ve onların ne anlamlara geldiği üzerine çalışır.

Rüyaları incelenen herhangi bir toplum hakkında, genel bir bilgiye sahip olabiliriz. İslam tarihiyle ilgili bir araştırma yapan herkesin karşısına da rüyalar, rüyalarla ilgili hikâyeler çıkacaktır. Schimmel, İslam'da rüyalarla ilgili olan bu köklü geleneğin başlangıcını Hz. Muhammed ve Kur'an olarak görür. Çünkü Kur'an'da rüyalardan bahsedilir. Hz. Muhammed, her sabah namazından sonra sahâbelere rüya gören olup olmadığını sorar, rüyalarını yorumlardı. İslam' da ilk rüya tabircisi de Hz. Muhammed'tir.[124] Schimmel, İslam'dan önce de Arap toplumunda rüya tabirlerinin yapıldığından, o dönemin iki ünlü rüya tabircisi, Satih

---

[117] *Upanişadlar*, çev. Korhan Kaya (İstanbul: İş Bankası, 2011), 54-55.
[118].Yaratılış, 20/1.
[119] Yaratılış/31/10.
[120] Yaratılış/40-41.
[121] Matta 1/20.
[122] Matta 2/13.
[123] *Kur'an'ı Kerim Meali*, çev. Mustafa Öztürk. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2016) el-Yusuf 53/5-6.
[124] Annemarie Schimmel, *Halifenin Rüyaları (İslam'da Rüya ve Rüya Tabiri)* çev. Tuba Erkmen (İstanbul: Kabalcı, 2005), 16-18.

ve Şıkk adlı iki isimden bahseder. Onların, tabirini yaptıkları bir rüya üzerine Hz. Muhammed'in geleceğini önceden bilmelerini anlatan hikâyelere değinir.[125] İslam'da rüya türlerinden bahsetmiş ve bu dinde büyük bir yer kaplayan sadık rüyalar ve istihâre kavramını açıklar. İstihare, geleceği arama "iyiyi arama" rüya görmenin bir çeşididir. İstihârede, kişi abdestli ve kalbi temiz olmalıdır. Öncesinde namaz kılınır ve istihâre duası okunur. Evde, cami ya da bir dervişin dergâhında uykuya yatılması daha evlâdır. Her türlü iyi niyet için kullanılabildiğinden bahseder. İslam'da rüyaların görüldüğü zamana göre, gerçekleşeceğine inanıldığı vakitler vardır. Bu vakitler, sabahın erken vakitleri, perşembeyi cumaya bağlayan geceler ve öğle vakti gibi zamanlardır. Rüyaları kimlerin gönderdiğine dair de İslam'da bu rüyaları gönderenin kim olduğuna dair görüşlere değinerek, Sadık Rüyaların tanrısal bir ilham tarafından, rüya meleği (ruhâil), sevinçli haber getiren (büşrâil), doğru bilgi getiren (sâdikin) melekleri tarafından getirildiğine dair inanışın var olduğunu söyler.[126] İslam tasavvufunda ve siyaset sahnesinde rüyaların etkisinden ve yorumlarından bahseden Schimmel, İslam dünyasında rüyalar nasıl tabir edilirse edilsin, onların gerçekliğinden şüphe edilemeyeceğini çünkü İslam dünyasının insanları için rüyaların levh-i mahfûzdan, âlem-i misalden geldiğini ifade eder. Ona göre bu görünen dünya, Müslüman için ne kadar gerçekse o âlem de o kadar gerçektir. İnançlı Müslüman için rüyaların bu kadar anlamlı olmasının nedenini, rüyaların izlenmesi gereken tanrısal işaret olarak görülmesine bağlar.[127]

2.4. Kutsal

Sözlükte kutsal; güçlü bir dini saygı uyandıran veya uyandırması gereken, kutsi, mukaddes, tapınılacak veya yolunda can verilecek derecede sevilen, dokunulmaması, karşı çıkılmaması gereken, üstüne titrenen şey ve tanrıya adanmış olan, tanrısal olan şeklinde tanımlanmıştır.[128]

---

[125] Schimmel, *Halifenin Rüyaları,* çev. Tuba Erkmen*, 57.*
[126] Bk. Schimmel, *Halifenin Rüyaları,* çev. Tuba Erkmen*, 40-52.*
[127] Schimmel, *Halifenin Rüyaları,* çev. Tuba Erkmen, 375.
[128] Şükrü Haluk Akalın vd. "Kutsal", Türkçe Sözlük (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. Basım, 2011), 1546.

Durkheim tüm dinlerin iki özelliğe sahip olduğunu düşünür. Bu iki türü kutsal *sacred* ve din dışı *profan* diye tanımlar. Dini düşünce ve dünyanın bu iki alana bölündüğünü ve sacred olanın yasaklarla korunan profanın ise yasağın uygulandığı şey olarak görür. Sadece tanrılar ya da mitler değildir kutsal olan. Bir taş, ırmak veya bir ağaçta kutsal olabilir. Dini inancı ise bu iki arasında meydana gelen ilişkiler ve şekiller olarak ifade eder.[129]

Eliade ise kutsal ve kutsal dışını arasındaki zıtlığı anlatmak için kutsalın tezahürünü *hiyerofani* kavramını kullanır. Dinler tarihinin birikimini, hiyerofanilerin birikimi; kutsalın tezahürleri olarak görür.[130]

Söderblom, dinin merkezine kutsalı yerleştirir ve bir dinin tanrı düşüncesini olmayabileceğini ancak her dinde, profan ve kutsal ayrımının var olduğunu ileri sürer. Dindarlığı, kutsalı anlamayla doğru orantılı olarak görür.[131]

Otto, kutsal kelimesinin ahlak alanına aktarılarak kullanıldığını ancak bu kullanım alanının doğru olmadığını ifade etmeye çalışmıştır. O, kutsal denilince "mutlak iyi" şeklinde tanımlandığını bu tanımı doğru bulmakla beraber, "kutsal" kelimesinin anlam aşırılığına dikkati çekerek, bunun ancak his yoluyla anlaşılacağını ifade etmiştir. Bu yüzden "kutsal" kelimesinin anlam aşırılığını ifade etmek için latince *numen* (ilah) kavramından numinous kavramını üreterek numinous kavramını, numenin deneyimlenmesi olarak açıklar. [132]

Numinous kavramını açıklarken ilk olarak yaratılmışlık duygusuna atıfta bulunur. Yaratılmışlık duygusunu tüm yaratılmışların karşısında, kendi hiçliğiyle ezilmiş bir yaratılmışın duygusu olarak tanımlar. O, yaratılmışlık duygusunun zihinde hissedilmesinin ön koşulu olarak numen (tanrı) hissedilmesinin gerektiğini, bu hislerin numinous kategorisindeki duygular olarak ortaya çıktığını ve numinous kuvvetinin objektif olduğunu düşünür.[133]

---

[129] Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri,* çev. Fuat Aydın, 57-62.
[130] Mircea Eliade, *Kutsal ve Kutsal-Dışı,* çev. Ali Berktay (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017) 15.
[131] Alıcı, *Dinler Tarihinin Batılı Öncüler*i, 317.
[132] Otto, *Kutsal'a Dair*, çev. Sevil Ghaffari, 35-37.
[133] Otto, *Kutsal'a Dair*, çev. Sevil Ghaffari, 41.

Numinousun his yoluyla anlaşılabileceğini belirten Otto, dini deneyimin en derin unsurunu mysterium tremendum olarak ifade ederek, Numinous bilincin yöneltildiği nesneye mysterium tremendum adını verir.[134] Bunu şu şekilde tanımlar: Bu his ara sıra hafif bir dalga gibi gelir. Zihne derin bir sükûnet salar adeta nefes kesici bir canlılık ve yankılanmayla devam eder. Mysterium kavramını ancak kalplerde hissedilecek olan kavrayışın ötesinde gizli olan bilinmeyen olarak tanımlar. Mysterium tremendum kuvvetinin korkma haline benzetilebileceğini ancak ondan farklı bir duygusal tepkime olduğunu açıklar: *"Bir şeyi kutsal saymak demek, onu herhangi bir korku hissiyle değil, özel bir ürperti hissiyle boyamak, yani numinous kategorisine sokmak demektir."* Tremendum (ürperti) titremeyi sıradan bir korku olarak değil gizli olanın hislere dokunmaya başlaması olarak ifade eder.[135]

Mysterium tremendum unsurunda var olan güç ve kuvveti majestas (haşmet) kavramıyla nitelendirerek diğer bir unsuru kudret olarak ifade ederek, bunu numinous nesnenin zorunluluğu olarak görür.[136] Mysterium tremendumu dehşet, haşmet ve kudret unsurlarıyla dolu olarak tanımlar.

Rudolf Otto, dinin temel unsuru olarak kutsalı görür, Kutsal için numinous kelimesini kullanır. Kutsalın kulluk hissi ile adlandırdığı güçle tecrübe edilebileceğini düşünür. Kutsalı bilinç dışının bilince akışı olarak görüp ruhun derinliğinden gelen sarsılma hissinden bahseder. Ruhun din dışı alana dönmesini zihnin rasyonel durumu olarak ifade eder.[137] Heiler ise dinin temel unsuru olarak kutsalı gören hocası Otto'nun görüşünü, ampirik hale getirerek dua kavramını öne çıkarır. Dini tecrübe olarak, duayı görür.[138]

Schimmel, kutsalı merkeze alan Marburg Ekolü'nden olup hocaları Otto ve Heiler gibi dinlerin ortak özünü, kutsal olarak görür. O, Heiler'in her dinin en içteki kutsal merkezine yani *deus absconditusa* (ilahi) olana ulaşmak için insanın ilahiye

[134] Otto, *Kutsal'a Dair*, çev. Sevil Ghaffari, 57.
[135] Otto, *Kutsal'a Dair*, çev. Sevil Ghaffari, 46.
[136] Otto, *Kutsal'a Dair*, çev. Sevil Ghaffari, 54.
[137] Mehmet Fatih Kalın, "İnancın Gelişimi ve Dini Bilincin Üzerine Rudolf Otto'nun Düşünceleri*"* *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20 (Kasım 2017) 492.
[138] Alıcı, *Dinler Tarihinin Batılı Öncüler*i, 409.

verdiği yanıtların, derin katmanlarına inerek dinin özüne ulaşabileceğini ve İslam dinini anlatırken bu yöntemi kullandığını söyler.[139]

2.4.1. Kutsal Zaman

Dinler tarihi uzmanlarının kutsal tanımlarını yaparken genellikle kutsal kavramının iki alana vurgu yaptığını, insan tecrübelerini profan ve kutsal diye iki bölüme ayırdığını görürüz. Bu durum, zaman konusunda da farklı olmayacaktır. Zamanı da profan zaman ve kutsal zaman diye iki alana ayırılır. Kutsal zamanlar, tüm dinlerde rastlanılan bir şeydir. Ancak kutsal zamanın oluşumu, iki şekilde olmaktadır: Tanrının dinlerde işaret ettiği bazı vakitler ya da insanların zamana kutsallık atfettiği zamanlar.

Kutsal zaman kavramını Eliade; kutsal ve kutsal dışı zaman diye ayırdıktan sonra kutsal dışı zamanı, dinsel anlamda yoksun olan zaman olarak belirterek, dindar insanın ritüeller ve bayramlar aracılığıyla kutsal zamana geçip *in illo tempre* (kutsal zamanın ilk anında) gerçekleştiği o ilk zamana, geri döner.[140] Söyleyerek kutsal zamanın yinelenmesinden bahseder.

Dinlerdeki kutsal zaman kavramına baktığımızda, Yahudilikte haftanın yedinci gününe denk gelen Şabat günü, haftanın en kutsal zamanı olarak telakki edilir. Bu günün kutsallığına tanrı, On Emir'de işaret eder.[141] Bunun dışında Roş haşana (yeni yıl bayramı), Yom kippur (kaderlerinin belirleneceği gün), Sukkot (çadır bayramı), Fısıh (mısır'dan çıkışın anısına kutlanır), Şavuot (Tevrat'ın Musa'ya verilişinin anısına kutlanır), Hanuka (Makkabiler'e karşı kazandıkları zaferin anısına) ve Purim (Kuralar bayramı) gibi yıl içinde belli zamanlarda kutladıkları kutsal kabul ettikleri bayramları vardır.[142] Hıristiyanlıkta kutsal zamanlar, mezheplere göre farklılaşsa bile birçok kutsal bayramla karşılaşabiliriz. Noel, Epifani, Paskalya ve Pentakost bunlardan bazılarıdır. Bunun dışında azizlerin, kutsal

[139] Schimmel, *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri,* çev. Ekrem Demirli, 12.
[140] Eliade, *Kutsal ve Kutsal-Dışı,* çev. Ali Berktay, 63-64.
[141] Salime Gürkan Leyla, *Yahudilik* (İstanbul: İsam Yayınları, 2017), 287.
[142] Mahmut Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi* (İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2015), 337-340.

ruhun anısına da kutlanan bayramlar bulunmaktadır.[143] Hinduizmde Divali ve Holi gibi bayramlar, öncelikli olmak üzere yüzlerce kutsal zaman ve festival vardır.[144] Bu kutsal zaman örneklerini, çeşitli dinlerde çeşitli zamanlarda kutlanış şekilleriyle çoğaltabiliriz.

Schimmel, her dinin kendisine özgü kutsal zamanları olduğunu günlük hayatın dışında kalan insanı başka boyuta götüren bayramlar, kutsal günler, mevsimler ve saatlerin var olduğunu ifade eder. İslam düşüncesindeki kutsal zaman kavramını inceler. İslam'da Hz. Muhammed'in doğumu, en kutsal zaman olarak düşünülür. Bunun dışında yılın en kutsal zamanı, Ramazan ayıdır ve onun içindeki Kadir gecesidir. Kurban ve Ramazan Bayramı ve Aşure Günü de İslam'da var olan kutsal zamanlardır.[145] İslam, zamanı hesap gününe doğru giden doğrusal bir vakit kabul eder. Müslümanlar, içinde yaşadıkları zamanla ilahi zaman arasında büyük bir fark olduğunu bilir.[146] Schimmel, kutsal zaman kavramını İslam dini özelinde örneklendirir.

2.4.2. Kutsal Mekân

Dinlerde var olan kutsal zamanlar gibi aynı şekilde kutsal mekânların varlığını görebiliriz. Bu kutsal mekânlar içinde ibadet edilen insanlar tarafından özel bir güce sahip olduğu düşünülen ve bu özel gücü bizzat bu mekâna tanrının ihsan ettiğine inanılan mekânlardır.

Eliade, her mikro evrenin bir merkezinin bulunduğuna ve bu merkezler tanrının tezahür ettiği kutsal yerler olarak ortaya çıktığını, bu merkezlerin birçok uygarlıkta dünyanın merkezine dönüştürüldüğünü söylemektedir. Bu merkezlerin, kutsalın tezahür etmesi anlamında inşa edildiği için profan alanda olmadığından bir yerde birçok merkezin olmasını mümkün kıldığını ifade eder.[147] Bu tür merkezlere arkaik (ilkel), semavi ya da milli birçok dinde karşılaşabiliriz. Yahudilikte, tanrıyla

[143] Adam, *Dinler Tarihi,* 167-169.
[144] Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi*, 124.
[145] Schimmel, *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri,* çev. Ekrem Demirli, 99-102.
[146] Schimmel, *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri,* çev. Ekrem Demirli, 110.
[147] Mircea Eliade, *İmgeler ve Simgeler,* çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017), 50.

yapılan ahitin sonucu olarak tanrı İsrailoğulları'na, Kenan bölgesini; Merkezinde Kudüs'ün, Siyon Dağı'nın ve Mabed'in yer aldığı kutsal toprakları onlara vadetmiştir. Kudüs merkez olarak görülür.[148] Afrika inancında dağlar, mağaralar, su kaynakları ve ağaçlar tanrıların yaşadığı yerler olduğundan, kutsal mekân olarak kabul edilir.[149] İslam'da Kâbe ve Mekke merkez olarak görülür.

Kutsal mekân; mekândan dolayı mı kutsal yoksa kutsal tezahür ettiği için mi o mekânın kutsal olduğu sorusunun cevaplarından biri Otto'nun temsil ettiği ontolojik görüş olup kutsalın tezahür etmesinden dolayı mekânın kutsallaştığını savunur.[150] Bütün kutsallıklar, kaynağını tanrıdan alır. Birçok gelenekte tanrı kutsallığını peygamberler, azizler, krallar ve kutsal mekânlarla açığa çıkarır.[151]

Schimmel, kutsal mekân fenomenini İslam diniyle örneklendirir. Bütün diğer dini gelenekler gibi İslam geleneği de özel bir bereketi olan veya böyle bir bereket ihsan edilmiş hissi uyandıran, kutsal yerler benimsemiş olduğunu söyler. Bu mekânları Kâbe, Mekke, Medine, camiler, veli türbeleri ve mağaralar gibi örneklendirir. Mağaraların, İslam için önemine değinerek, Hz. Muhammed'in vahiy gelmeden önce inzivaya çekildiği Hira Mağarası'nın düşmanlarından gizlendiği Sevr Mağara'sının Müslümanlar için özel bir yeri olduğunu ifade eder.[152] O, merkez olarak Müslümanların Kâbe'yi ve içinde bulunduğu şehri kabul ettiklerini belirtir. Kâbe ile ilgili Nuh tufanında geminin yedi defa Kâbe'nin etrafını dolaştığını bazen Kâbe'nin inananın etrafını dolaştığına dair hikâyelere değinerek, Müslümanların kıblesi olduğunu söyler. Kâbe'de bulunmakla ilgili özel kural ve yasakların varlığını ifade ederek, Kâbe'nin Müslümanlarca yaşayanların ve ölülerin yüzünü çevirdiği en kutsal yer olarak görüldüğünü ifade eder.[153] Kâbe dışında camilerin, Medine şehrinin ve Müslümanların ilk kıblesi olan Kudüs'ün de kutsal olarak görüldüğüne

[148] Gürkan Leyla, *Yahudilik,* 166.
[149] Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi,* 88.
[150] Burhanettin Tatar, "Kutsal Mekân: Fenomenolojik Bir Analiz"*, Milel ve Nihel Dergisi*, 14/2 (2017), 9.
[151] Şinasi Gündüz, "Otoritenin Teolojik Meşruiyeti: Kutsal Bir Fenomen Olarak Otorite", *Milel ve Nihel Dergisi,* 14/1 (2017), 15.
[152] Schimmel, *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri,* çev. Ekrem Demirli, 74-82.
[153] Schimmel, *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri,* çev. Ekrem Demirli, 86.

dikkat çeker. Sağ yönün refah ve aydınlık taraf olarak görülüp, sağ tarafa uyumak, sağ elle yemek gibi uygulamalardan bahseder. Doğunun da Müslümanlar için önemli mekân olduğunu söyleyerek bu mekânların kutsalın tezahürü olarak önemli olduğunu belirtir.[154]

2.5. Sayı Sembolizmi

İnsanın, bilinmeyeni anlama çabasının bir ürünü olan sayılar, ilk insandan günümüze kadar hesaplama, bilme ve bilinmeyeni anlamaya çalışma gibi nedenlerden dolayı insanoğlunun ilgisini çekmiştir. Sayı bilimi olarak kısaca tanımlayabileceğimiz Numeroloji, Okültizmin alt konularındandır.[155] Eliade, Okült kelimesinin 1545'te zihnin idrak etmediği veya edemediği şey anlamında Oxford sözlükte kullanıldığını, yüz yıl sonra ise gizli ve gizemli bir doğaya etki eden ve güçlerini kullanan büyü, astroloji gibi bilimlerin konusu olarak tanımlandığını söylemiştir.[156] Schimmel, her uygarlığın kendine ait özelliği bulunmasına rağmen benzerliklerin olmasını şaşırtıcı bulmuştur. Sayı gizemciliği geleneğine katkıda bulunan geleneklerden bahsederek Kabala ve İslam gizemciliğindeki ebced kavramına ayrı bir yer vermiştir.[157]

Kabala, Yahudilerin harfçilik ve sayıcılıkla gizemsel evreni inceleyen din öğretisidir. Sefer Jezirah ve Sefer Hazzorah adında iki kitaptan oluşan kabala öğretisi Orta Çağ sonunda yazılmıştır. Kabala öğretisine göre, tanrı kendisini Sefirot adı veren otuz iki daire aşamasıyla dışlaştırmış ve evrendeki her şey bu dışlaştırmayla oluşmuştur. Her harf, bir sayı olarak kabul edilir. Tanrısal sırrın bu sayılarda gizlendiğini okumasını bilene, bu sırların açılacağına inanılan öğretinin

---

[154] Schimmel, *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri,* çev. Ekrem Demirli, 89-92.

[155] Okültizm ise gizlicilik veya gizem bilgisi diye tanımlanabilir. Oxford sözlükte occult, *"Sihirli güçlerle sebebi açıklanamayan, bilimsel olmayan şeylerle bağlantılı olmak.*" şeklinde tanımlanmıştır. Keith Brown vd. "occult",Oxford Dictionary (New York: Oxford University Press, 2001).

[156] Mircea Eliade, *Okültizm, Büyücülük ve Kültürel Modalar,* çev. Cem Soydemir (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016), 67.

[157] Annemarie Schimmel, *Sayıların Gizemi,* çev. Mustafa Küpüşoğlu (İstanbul: Alfa Araştırma, 2018).

adıdır.[158] Klasik Yahudi geleneğinde hoş karşılanmasa da Rabbani dönemden itibaren gelenek içinde yer almıştır. Yahudi mistisizminin sıradan Yahudiler tarafından uygulanması 18. yüzyıl ortasında Hasidilik hareketinin ortaya çıkmasıyla başlamıştır.[159]

Ebced, harfin bir sayıyı karşıladığı düşünülen sekiz sözcükten kurulmuş büyüsel işlemlerde kullanılan hesap dizgesi olarak tanımlanır. Sekiz sözcüğün anlamı bilinmemekle beraber ilk altı sözcüğün şeytanın isimleri olduğu düşünülür.[160]

Ebced, halk geleneğinde çeşitli maksatlar için kullanılmıştır. Çocuğa isim verilirken doğum yılına bakılarak o harfler bir araya getirilerek isim verilmiş, tılsım, muska ve vefklerin[161] hazırlanmasında, ebced kullanılmıştır. Yıldızname adı verilen eserlerde, ebcedin nasıl kullanılacağına dair bilgiler vardır.[162]

Schimmel, her uygarlığın kendine ait sayıları gösteren özel işaretlerinin olduğuna değinerek İbranicede ve Arapçada hala varlığını sürdürdüğünü ifade eder. Ebcedi şu şekilde tanımlar: "*Harflerin Sami dilleri esasınca dizilmesini izleyen Arap alfabesine denir."*[163] Yahudi, Hıristiyan ve İslami geleneklerdeki sayı kültürünün Pythagoras'tan miras kaldığını söyleyerek, Pythagorasçıların evrendeki her şeyi ikiye böldüğünü tek sayıların eril, doğru ve ışık saçan olarak, çift sayılar ise dişil, yalan dolu, sınırsız ve karanlık olarak ayırmasına dikkat çekmiştir. Tek sayılara verilen bu önem, zamanla ritüeller, dualar ve sihirlerden oluşan bir geleneğe dönüşmüştür. Büyü düğümlerini tek sayıda bağlamak, Hz. Muhammed'in orucunu tek günlerde açması, Talmud'un çift sayılardan kaçınılması gerektiğini belirtmesi ve

---

[158] Hançerlioğlu, "Kabala"*, 231.*
[159] Gürkan Leyla, *Yahudilik, 225.*
[160] Hançerlioğlu, "Ebced", *126.*
[161] Vefk: Sözlükte "uyum; uygun, münasip" anlamındaki vefk, harflerin tek olarak veya terkip halinde özelliklerini (havas) konu edinen hurûf ilminin bir koludur ve harf ile rakamların birtakım sihrî anlamlar taşıdığı düşüncesine dayanır; bir tabloda yer alan kare veya dikdörtgen kutucuklar içine belirli zaman ve şartlarda belli kurallarla sayılar, sayı değerindeki harfler, kelimeler ya da hepsinin beraber yazılmasıyla elde edilir. İlyas Çelebi, "Vefk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 11 Haziran 2020).
[162] Mustafa İsmet Uzun, "Ebced" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 17 Aralık 2019).
[163] Schimmel, *Sayıların Gizemi,* çev. Mustafa Küpüşoğlu, 13.

kara büyü yapılırken tek kişinin olması gibi örneklerle bu geleneği anlatmıştır.[164] Pythagorasçı ve Platoncu fikirler, Yeni Platonculuğa ve gnostik sistemlere aktarılmış üç İbrâhimi din olan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'te bulunan gizemci eğilimleri derinden etkilemiştir.[165] Schimmel, sayılarla yapılan bu gizemli oyunları kabalada, İslami Gizemcilikte ve Orta Çağ'daki örneklerine değinerek batıl inançlarda kullanılan büyü, şans veya korunma gibi sebeplerle yapılan sayı sembollerine, karelerine dikkat çekmiş ve sayıların özel anlamlarını incelemiştir.

Schimmel sayılarla oynanan sihirli oyunlar, batıl inançlara yer verdiği gibi büyük dinlerden ilkel dinlere kadar sayılara ne tür güçler atfedildiğine değinmiş, dinler tarihi açısından geniş karşılaştırmalar yaparak sayılara verilen önemi belirtmiştir.

Hint eski metinlerinde sayılara tapınılmasını, Orta Çağ Avrupasında sayıbilimine verilen önemi, Dante'nin "*İlahi Komedya*" adlı eserinde teslisi esas alarak üç rakamıyla kitabını süslemesini ve Gazali'nin *İhyâ-ü Ulûmi'd-Din* eserini 40 sayısına bölerek şekillendirmesini örneklendirerek sayıların geniş kullanım alanını göstermeye çalışmıştır.[166]

2.6. Tasavvuf

İslam dini içerisinden doğan tasavvuf ilmi ile ilgili çalışmalar, İslam âlimlerinin ilgisini çektiği gibi Batılı müsteşriklerin de dikkatini çekmiştir. Schimmel, 19. yüzyılda Batılıların dikkatini çeken tasavvufun ilgi sebebi olmasını, Batı mutasavvıfları, başıboş gezen, şarkı söyleyen, İslam şeriatı tarafından şehit edilen, İslam'dan bağımsız dervişler olarak görmüştür. Onların, İslam ile alakasız olduklarının düşünülmesi olarak açıklamıştır.[167] Bu tespit, Oryantalistlerin tasavvufa olan bakışlarındaki darlığı ifade etmekte iyi bir örnektir. Schimmel, Mevlana'nın Mesnevisinde geçen körlerden, fili tarifi etmeleri istenilen hikâyeye değinerek müsteşriklerin tasavvufa olan bakışlarını bu hikâyedeki körlerin durumuna

[164] Schimmel, *Sayıların Gizemi,* çev. Mustafa Küpüşoğlu, 20.
[165] Schimmel, *Sayıların Gizemi,* çev. Mustafa Küpüşoğlu, 24.
[166] Schimmel, *Sayıların Gizemi,* çev. Mustafa Küpüşoğlu, 26-27.
[167] Annemarie Schimmel, *Tasavvuf Notları,* çev. Dilara Yabul (İstanbul: Sûfi Kitap, 2018), 9.

benzetmiştir.[168] İslam'da bazı çevrelerce de eleştirilen tasavvufla ilgili tanımlara bakıldığında, bireysel dincilik olarak tanımlanıp dini yaşamın aşırı ve zorunlu sonucu olan gizemcilikle başladığı ifade edilmiştir.[169]

İslami gizemciliği tanımlamaya çalışan Schimmel, öncelikle gizemciliğin ne ifade ettiğini açıklamıştır. O, gizem kelimesinin köküne vurgu yaparak grekçe *myein* kelimesinden gözleri kapamak manasına geldiğini ifade etmiştir. Bu yüzden zihinsel çaba ve sıradan yollarla öğrenilemeyeceğini, hikmet, aşk, ışık ve yokluk diye adlandırılan tek hakikate ulaşmak olarak tanımlanabileceğini belirtmiştir. Gizemciliğin, mutlak aşk olarak tanımlanabileceğini, Ancak bu tanımlamaların sadece bir yol gösterebileceğini gerçek hakikate ulaşmak ancak talibin kendi ışığını takip edip aydınlanmasıyla olacağını söylemiştir.[170]

Bu akımın, Hasan-ı Basrî (öl. 110/728) ve onun yakınında bulunan Iraklı ilk Sûfiler olarak adlandırılan, zenginleşerek dünyevileşen İslam imparatorluğuna şüphe ile bakan dindar ve katı çileci dini vecibeleri içselleştirerek yaşayan zahitler tarafından başlatıldığını belirtmiştir. Schimmel, bu zahitlerin Hıristiyan münzeviler gibi yünden elbiseler giydiği için Sûfi adının verildiğini ama kendilerinin safiyet kökünden türeyen safa kavramından bu ismin verildiğini düşündüklerini de ifade etmiştir.

Schimmel, sûfilerin kendilerini tanımlama şekliyle ilgili örnekler vermiştir. Hücvîrî (öl.465/1072), *sûfî* kelimesinin yün giyenler ve safa kavramından türediğini söylemiş, Cüneyd Bağdâdî (öl.297/-909) tasavvufun çok ibadet etmekle değil ihlas ve nefs cömertliğiyle öğrenileceğini iddia etmiştir. İbni Hafif (öl. 371/982); tasavvufu insanın kendini kurban etmesidir şeklinde tanımlamıştır. Schimmel, bu tanımları vererek tasavvufun gelişim dönemindeki manasının, İslam'ın içselleştirilerek tevhid inancının deneyimlenmesi olarak ifade etmiştir. O, Tarikat mertebelerinin sonunda, Tanrı aşkı olduğunu. sûfinin amacının, Allah'ta fani olmak,

[168] Süleyman Derin, "Annemarie Schimmel'in Tasavvufun Kökenlerine Dair Görüşleri", *Tasavvuf Dergisi,* 11 (Temmuz-Aralık 2003), 520.
[169] Hançerlioğlu, *Dünya İnançları Sözlüğü, 495.*
[170] Annemarie Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları,* çev. Ergün Kocabıyık (İstanbul: Alfa, 2018), 34-35.

hedeflerinin ise, Tanrının ruhlara hitap ettiği "elest günü"ne geri dönüp "elest bezminde" Allah'a söz verdikleri hâllerine dönmek olduğunu belirtmiştir.[171] Tasavvufun özünün tevhitte birleşmek olduğunu söyleyerek, Batıda ilk tanınan sûfi Râbia el-Adeviyye (öl. 185/801) tarafından saf tanrı aşkı düşüncesinin, tasavvufa girdiği, onun hikâyesinin Batıda dilden dile aktarıldığını ifade eder.[172]

Schimmel, tasavvufi dilin yarattığı paradoksa değinir. Tasavvufi metinler yorumlanırken yüklenen sözcüklere, yüklenen felsefi ve teolojik anlamların aslında çoğu zaman sadece sözcük oyunları olabileceğini belirtir. Tasavvufta, dinleyeni şaşırtıp mantıksal olmayan hâl ve makamın gerçek anlamını ortaya çıkarmaya çalışılan paradokslar vardır. Arapların, sözcüklerle oynama eğilimini belirterek tasavvuf çalışılırken en önemli kuralın, sözcüklerin batini manalarını gözden çıkarmamaya dikkat etmek gerektiğini düşünmektedir.[173]

Schimmel, birçok çalışmasını İslam tasavvufu üzerine yapmıştır. Batıya İslam mistisizmi hakkında doğru bilgiler verip bu konuda yazdığı *İslamın Mistik Boyutları* eseriyle Batılı okuyucunun İslam'a karşı ilgisini çekmiştir. Schimmel, kendi belirttiği gibi çalışması çok zor olan İslam mistisizmi konusunda bir otorite olarak kabul edilmiştir. Çalışmalarını yaparken tasavvuf tanımından başlayıp, Tasavvufi akımlara değinerek, Doğu kültüründeki tasavvufi yansımaları özel olarak inceler. Bunun dışında Hallâc-ı Mansûr (öl. 309/922), savaş yıllarında bile yanından ayırmadığı *Mesnevi'*sinin sahibi Mevlânâ Celâleddin (öl. 672/1273), Yûnus Emre (öl. 720/1320) gibi mutasavvıflar ile ilgili de ayrı eserler vücuda getirmiştir. Dünyanın birçok yerinde Tasavvufa dair seminerler düzenlemiş, konferanslara katılmıştır. O, etkilendiği bu mutasavvıfları çalışırken onların eserlerinde kullandıkları dilleri öğrenmiş, yaşadığı bölgelere gitmiş, birincil kaynakları inceleyerek bilgi toplamıştır.

---

[171] Schimmel, *Tasavvuf Notları,* çev. Dilara Yabul, 16; a.mlf., ,*İslamın Mistik Boyutları*, 47-49,a.mlf., *Hallac Kurtarın Beni Tanrıdan,* çev. G. Ahmetcan Asena (İstanbul: Pan yayıncılık, 2018) 17.
[172] Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları,* çev. Ergün Kocabıyık, 39.
[173] Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları,* çev. Ergün Kocabıyık, 46.

3. BÖLÜM: ANNEMARIE SCHIMMEL'İN DİNLER TARİHİ METODOLOJİSİ VE DİNLER TARİHİNE KATKILARI

3.1. Annemarie Schimmel'in Dinler Tarihi Metodolojisi

Din araştırmacısı, inceleyeceği konuyu önceden belirlediği bir yöntemle ele alır. Bu, araştırmanın en önemli hususudur. Dinler Tarihi, ilk ortaya çıktığı zamanlarda indirgemeci, katı tarihsel bir bilim olarak var olmuştur. Dinler Tarihini bu katı bilimsel anlayıştan kurtaran ilk hamle, Max. Müller (1823-1900) tarafından yapılmıştır. Müller, 1867 yılında "*religionswissenschaft*" din bilimleri ifadesini kullanmıştır. Bu terimi kullanma amacı din felsefesi ve teolojiden farklı, karşılaştırmalı ve teorik teolojiyi birleştiren yeni bir din bilimi oluşturma çabasıdır. O, uzman olduğu filolojiyi kullanarak, dillerin gelişimini incelerken bilimsel yolla dinlerin özüne ulaşmayı hedeflemiştir.[174] Dinler Tarihi, 19. yüzyıldan sonra farklı metotlar kullanarak inceleme yapan bir bilim dalı olmuştur. Dinler Tarihinde uygulanan metotları tarihsel, deskriptif, filolojik, karşılaştırmalı ve fenomenolojik metotlar olarak sıralayabiliriz.

3.1.1. Filolojik Metod

Filoloji sözlükte: "Bir dilin metinlerini toplayan, açıklayan, fikri gelişmesini ve kendine has vasıflarını inceleyen ve bu çerçevede canlı tutulması için gerekli çalışmaları yapan ilim kolu"[175] ve "Dili ve yazılı belgeleri dil ve tarih açısından inceleme" şeklinde tanımlanmıştır.[176] Dinler tarihi bilimi araştırmalarında dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan birisi "dinleri anlamak" tır. Dinleri doğru anlamak için araştırılan dinin kutsal dilinin bilinmesi bu açıdan önemli görülmektedir.

---

[174] Joseph Mitsuo Kitagawa "Amerika'da Dinler Tarihi", çev. Mehmet Aydın, *Dinler Tarihinde Metodoloji Denemeleri*, ed. Mehmet Aydın (Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2003), 13-45.

[175] Mehmet Doğan, "Filoloji", Büyük Türkçe Sözlük (İstanbul: Pınar Yayınları, 4. Basım, 2008), 534.

[176] Şükrü Haluk Akalın vd. "Filoloji", Türkçe Sözlük (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. Basım 2011), 877.

Schimmel'in kendisinden en çok etkilendiği hocası Friedrich Heiler, Dinler Tarihi bilimiyle uğraşacak kişinin araştıracağı dinin kutsal dilini mutlaka bilmesi gerektiğini söyler. Din ile dilin birbirine bağlı olduğunu, her dinin bir kutsal dilinin olduğunu, bu yüzden dinler tarihçisinin iyi bir filolog olması gerektiğinin altını çizer.[177] Schimmel'in de bu doğrultuda bir hayat sürdürdüğü görülmektedir. Schimmel, on sekiz dili iyi derecede kullanıp; araştırdığı dinlerin, kutsal metinlerini orijinal diliyle okuduğu bilinmektedir. Filolojik metotta insanın varlığıyla beraber bulunan din onunla aynı anda ortaya çıkıp, o dini, tanımlanın tek çaresi olan dil her zaman doğru bir şekilde kullanılmalı ve fenomenlerine dikkat edilmelidir.

Schimmel, kendisini sûfi diye tanımlayıp Rumi'nin şiirlerini okuduğunu söyleyen öğrencisine Farsça bilip bilmediğini sorar. Aldığı hayır cevabı üzerine Rumi'nin filolojik tercümesi doğru manayı aktarması halinde şiir dilinin, ahengini yitireceğini ve tercümelerde mananın çoğu zaman kaybolduğunu, kelime oyunlarının ise karman çorman olduğunu ifade eder.[178] O, dil konusunda kabiliyetli ve dikkatlidir. Eserlerinde, dille ilgili yaptığı çıkarımlar dikkat çekicidir. Tasavvufla ilgili bir çalışmasında Arapçanın üç harfli köklere dayanan özelliğinin sayısız kelime üretme konusunda elverişli olduğunu söylemiştir. Bunu Arap şair ve yazarların üsluplarında, kelime oyunlarıyla kullandıklarını bu yüzden tasavvufi metinleri yorumlarken teolojik ve felsefi anlamlarına özen göstermekle beraber çoğu zamanda açık göndermeleri olan söz oyunları olabileceğinin unutulmaması gerektiğini ifade etmiştir.

Schimmel, İslam da rüya ve rüya tabirleri kitabında rüya ve tabir kelimesinin adlandırma çeşitlerini belirtmiştir. Rüya, klasik sözcüktür, görme anlamına gelir. Bunun dışında *hulm* sözcüğünün tahlilini yaparak, çoğulu *ahlam* kelimesinin Kuran'da *edğasü ahlam* (karışık rüyalar) şeklinde kullanımını ifade eder. Hulm kelimesinin güncel kullanımda hem rüya hem hayal için kullanıldığını bu yüzden hangisinin kastedildiğinin çoğu zaman belirsizleştiğini belirtir. Yine menâm kelimesinin, rüya için kullanıldığını sûfilerin olay anlamına gelen bu kelimeyi

[177] Alıcı, *Dinler Tarihinin Batılı Öncüler*i, 431.
[178] Schimmel, *Tasavvuf Notları,* çev. Dilara Yabul, 7.

kullandıkları zaman, rüyadan mı yoksa rüyetten mi bahsettiklerini anlamanın zorluğunu belirtmiştir.[179] Rüya kelimesinin kullanımlarını ve dilin özeliğinden kaynaklanan anlamı aktarma sıkıntılarına bu şekilde değinmiştir.

Eserlerinde filolojik metodu kullanan Schimmel, *Sayıların Gizemi* adlı eserinde de bu metodu şu şekilde kullanmıştır:

> *Arapçası olan sıfr' dan, cifra, chiffre ve bir yandan Almanca ziffer, öte yandan zero türetilmiştir. Kendi başına bir anlamı olmayan, ama kendisinden sonra gelen sayılara anlam kazandıran bu sıfır, 15. yüzyıl gibi geç tarihlerde bile umbre et encombre, "karanlık ve engelleyici olarak görülüyordu ve Almancası null, nulla figura, "gerçek" bir rakam olmayandan türetilmiştir.*[180]

Aynı eserin başka bölümünde de iki rakamının özel bir rolü olduğunu, onun genelde olumsuzluk ve ayrışma ifade ettiğini ve bunun dilbilimsel şekillerinden anlaşılabileceğini belirten Schimmel onun bu formlarını şu şekilde ifade etmiştir:

> *2 grupları sık sık, ikizler'le (Almanca: Zwillenge) başlayarak özel terimlerle tek bir şey olarak ifade edilir. İki öküze boyunduruk (Almanca: ein Joch Ochsen) denir; ve 2 keklik brece'tir; bir çift ayakkabı vs denir ve elbette müzikte duo ve düet bulunur. Almanca Zweifel, "kuşku" sözcüğü, Latince dubius ve türetmelerinin içerdiği kuşku gibi iki kökünü içerir. Dispute, discord, disagreement gibi latince di ya da dis- kökleriyle yapılan sayısız bileşik, 2'nin di-visive (bölen, anlaşmazlık yaratan) niteliğine işaret eder.*[181]

Arap egemenliğinin Batı dünyasına olan etkisinin kullanılan kelimelere de yansıdığına dikkate çeken Schimmel, İspanyol Araplarının uğraşılarını Batı Avrupa dillerindeki kelime kullanımından anlaşılabileceğini belirtmiştir. Terzi kelimesi Alfayata Arapçasının (el-khayyat), Alcalde (el-kazi), Alfaquim (el-hâkim) şeklindeki kelimelerin meslek ismi olarak hala kullanıldığını belirtmiştir.[182]

Tasavvuf konusunda dünyada uzman olarak bilinen Schimmel *İslam'ın Mistik Boyutları* eserinde tasavvuf bilimini tarihsel ve fenomenolojik yöntemle yazmıştır. Gizemciliğin tanımını filolojik metotla yapmıştır. "*Gizemciliğin, sıradan yollarla veya zihinsel çabayla erişilemeyecek bazı gizemler içerdiği, 'gözleri*

---

[179] Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları,* çev. Ergün Kocabıyık, 46; a.mlf., *Halifenin Rüyaları, çev. Tuba Erkmen, 43.*
[180] Schimmel, *Sayıların Gizemi,* çev. Mustafa Küpüşoğlu, 15.
[181] Schimmel, *Sayıların Gizemi,* çev. Mustafa Küpüşoğlu, 60
[182] Schimmel, *Doğu-Batı Yakınlaşmaları*, çev. Hüseyin Ağuiçenoğlu, 26.

kapamak' anlamına gelen Grekçe myein, gizemci ve gizem sözcükleriyle ortak bir köke sahip olmasından anlaşılabilir."[183]

Schimmel'in "dinleri anlamak" için gerekli olan kutsal dilleri çok iyi bilmesi onun dinler tarihi sahasında uzmanlaşmasını kolaylaştırmıştır.

3.1.2. Tarihsel Metod

Din tarihçileri, çalıştıkları konunun dini fenomenlerine büyük önem vermiştir. Bu, tarihi seyrini bırakıp onu önemsemedikleri anlamına gelmemektedir. Her din, bir tarih içinde doğmuş ve tarihin bir parçası olarak yer edinmiştir. Bu yüzden din tarihçileri, katı bir tarih anlayışına sahip olamamakla beraber her dini fenomeni tarihi içinde düşünüp araştırmışlardır.

Eliade din tarihçilerinin metodlarını açıklarken, din bilimcilerinin dini fenomenlerin anlamına dikkat ettikleri gibi tarihine de gerekli önemi verdiklerini belirtmiştir. Din bilimcilerinin gerçek dini tecrübeyi ortaya çıkarmak için çok çalıştıklarını, ancak her dini tecrübenin tarihi olaylar tarafından sarılmış olduğunu ifade etmiştir. Bu yüzden her fenomenin aynı zamanda bir tarihi doküman olduğunu fenomeni, tarihi ve kültürel üslubuna bağlı kılarak ortaya çıkarmayı her din bilimcisinin kazancı olduğunu düşünmüştür.[184]

Tarihsel metodun aşamalarına bakılacak olursa tarihi fenomeni ele alan kişi, meydana çıktığı dönemi el yazmaları, metinler ve belgeler ile delillendirmeye çalışmıştır. O delil aslında sebep sonuç ilişkisi içerisinde elde edilebilecek en iyi ihtimaldir. Bu delilin muhtevasını bulmak ikinci aşamadır. Bu muhteva metin ise hangi el yazmalarına sahip olunduğuna ve hangi okumaların hangilerinin yerini aldığına ve aralarındaki ilişkiye bakılarak en orijinal metin, elde edilmeye çalışılmıştır. Sonra bu orijinal metinlerin ne ifade ettiğini ve arka planında hangi

[183] Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları,* çev. Ergün Kocabıyık, 34.
[184] Mircea Eliade, "Dinlerdeki Sembollerin Araştırılması Konusunda Metodolojik Düşünceler", çev. Mehmet Aydın. *Dinler Tarihinde Metodoloji Denemeleri*, ed. Mehmet Aydın (Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2003), 103-124.

gruba, kime hizmet ettiği tespit edildikten sonra bunların yorumu ve güvenilirliği tespit edilerek araştırmaya başlanmıştır.[185]

Joachim Wach (1898-1955), dinlerin tarihsel incelmesinde dinlerin "gelişimini" değil "oluşumunu"nun incelenmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Dinin tarihsel yöntemle incelenmesindeki yöntemleri; formel ve tarihsel (sistematik) sınıflandırma; yani belli din ve dini cemaatlerin, belli objektif formların ve belli şahsiyetlerin tarihini incelemek, mekâna göre sınıflandırma, zamana göre sınıflandırma, değer biçimlerine göre sınıflandırma ve son olarak da tasviri sınıflandırma olarak ifade etmiştir. Dinlerin tarihsel gelişim yöntemini kullanan araştırmacının malzemenin yokluğu veya belirsizliği noktasında sıkıntı yaşayabileceğini belirterek, bu zorlukların tarihsel yaklaşımın öneminin görülmesine engel olmaması gerektiğini düşünmüştür.[186]

Schimmel, din tarihini şöyle tasvir etmiştir:

> *Bu ilmin özel vazifesi, filoloji ve tarih usulleriyle muayyen bir milletin veya ırkın, bir devrin bir mezhebin veya bir tek şahsiyetin dinini tetkik etmektir. Aynı zamanda da ayrı ayrı dinlerin jeneolojik yani nisbet bakımından bağlılığını yahut dinlerin birbiri ile münasebetlerini araştırmaktır.*[187]

O, tarihsel metodu kullanarak eserler vücuda getirmiştir. Schimmel'in bu metodla yazdığı eserlerden biri *İslam'ın Kısa Tarihi* [188] adlı çalışmasıdır. Bu eserde Schimmel, geleneksel İslam tarihini anlatmaya çalışmıştır. Batı dünyasında İslam algısına değindikten sonra dinin başlangıcı olan Hz. Muhammed'in hayatına devam etmiştir. İslam öğretisi, hadisler, şeriat ve mezhepler hakkında bilgi vermiştir. İslam'ın modern yorumlanışını, tarihsel seyir içinde Kuran'dan ve hadislerden kaynak göstererek anlatmıştır. Başka bir çalışması da İslam Peygamberi olan Hz. Muhammed ile ilgilidir. Bu eserde, Hz. Muhammed'in doğumundan vefatına kadar tarih içerisindeki yerini ifade etmiştir. Onun tarihsel süreçteki yerini, mucizelerini, isimlerini, inananları tarafından ona duyulan saygı ve hürmeti anlatmıştır. Onun

---

[185] Morton Smith, "Din İncelemesinde Tarihsel Yöntem", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 22/1 2007,350-352.*
[186] Joachim Wach, *Dinler Tarihi*, çev. Fuat Aydın (İstanbul: Ataç Yayınları, 2004),125-126.
[187] Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş,* 12.
[188] Annemarie Schimmel, *İslamın Kısa Tarihi,* çev. Şebnem Andaç, (İstanbul: Alfa Araştırma, 2019).

ardından yazılan şiirlere, methiyelere yer vermiş, İslam edebiyatına ve İslam kültürüne etkisini örneklendirmeye çalışmıştır. Tasavvuftaki etkisine de değinmiş, Muhammed İkbal'in eserlerindeki Peygamber portresini incelemiştir. Schimmel'in vücuda getirdiği en önemli eseri olarak görülen *İslamın Mistik Boyutları* kitabının en önemli özelliği İslam tasavvufu hakkında en geniş malzemeye sahip olmasıdır. O, bu kitabına tasavvufun tanımıyla başlamış tasavvuf ilminin oluşumunu, gelişimini tarihi bir sistematik içerisinde vermiştir. O, bu tarihi dönemlerde tasavvufa katkısı bulunan en meşhur mutasavvıftan adını bile duymadığımız mutasavvıflara kadar hepsini tanıtmış ve tasavvufi görüşlerini belirtmiştir. Bu eseri tasavvuf tarihi ile ilgili başucu eseri olarak kabul edilmiştir.

Muhammed İkbal ile ilgili çalışmasını da onun hayatını, kişiliğini ve eserlerini belirttikten sonra onun siyasi görüşünü belirtmiş, İkbal'in şairlik yönüne dikkatini vermiştir. Eserlerinden bazılarını, analiz edip içindeki manaları yorumlamıştır. Mevlâna ile ilgili *Ben Rüzgârım Sen Ateş* adlı kitabında aynı şekilde Mevlâna'nın biyografisini anlatarak onun tasavvuftaki önemli görüşlerini incelemiştir. Schimmel, bu eserlerinde tarihsel metodu uygularken onların anlamlarını görmezden gelerek uygulamamış bu fenomenleri elde ettiği delillere uygun şekilde yorumlamıştır.

3.1.3. Karşılaştırma Metodu

Dinlerin karşılaştırmalı tarihinin XIX. yüzyılın ortalarına doğru başladığı ve o dönemin en popüler konularının pozitivizm ve materyalizm olmasını dikkat çekicidir. Bu dönemde özelikle ilkel dinler, bilimsel bakış açısıyla çalışılmıştır.[189]

Şaban Kuzgun, Karşılaştırma metodunu *"Karşılaştırmalı dinler tarihi, ister geçmişte yaşamış sonra yok olmuş olsun, isterse halen yaşayan olsun, bütün dinleri ele alır. Dinleri, dini prensipleri vb. şeyleri zaman ve mekâna bağlı olmaksızın farklı ve benzer yönleri ile ele alıp inceler. Kendisi "Şu doğrudur, şu yanlıştır." şeklinde bir hüküm vermez. Böyle bir hüküm vermek için tercihe de zorlamaz. Ancak*

[189] Eliade, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, çev. Mehmet Aydın, 55.

malzemeyi sağlar." şeklinde tanımlamıştır. Karşılaşmalı metodu kullanırken karşılaşılacak güçlükleri ise şu şekilde sıralar:

Karşılaştırma yapılacak dinin mensubunun olması, onlarla diyalog kurup o dinin atmosferinde yaşamak önemlidir. Mensubu olmayan dinlerde, bu mümkün olmayacağı için elde edilen veriler yetersiz kalır ve sağlıklı araştırma yapılamaz. Karşılaştırılan dinlerden toplanan verilerin eşit olması gerekir. Bu tarafsız ve doğru inceleme için gereklidir. Ancak bu çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Bu gibi zorluklar, karşılaştırmalı metodun uygulanmasını güçleştirir. Ancak bu metodun uygulanmayacağı anlamına gelmemektedir.[190]

Mukayese metodunun ilk aşaması, araştırmacının kendi dini dışında başka bir dini de anlayacağına inanmasıdır. Sonuçta insan kendini incelediğinin farkına varacaktır. Başka akıllı, kültürlü insanların da Müslüman, Hindu veya Budist ya da inançsız olacağına inanması gerekir. Çünkü böyle bir dünyada yaşamaktayız.[191]

Schimmel, eserlerinde bu metottan sıklıkla yararlanmıştır. Birkaç konu ile ilgili örnekler vereceğiz. Kuran, Hz. Muhammed ve Hz. İsa'yı karşılaştırdığı bir konuyu şu şekilde ifade eder:

> *İslam dini tarihinde/dini tarih okuyuşunda Kuran'ın bu merkezi konumu ile İsa'nın Hıristiyanlıktaki konumuyla paralel durmaktadır. Hıristiyanlıkta vücut bulan, tecessüm eden Allah'ın sözü, İslam da kitap (Harri Wolfson) haline gelen Allah'ın sözüne tekabül eder. Bundan dolayı behemehâl, teolojik ve fenomenolojik olarak İsa ve Hz. Muhammed karşılaştırılması caiz değildir.*

Burada onların tarihsel rolleri arasında bir değerlendirme yapıp fenomenlerin özelliği gereği eşit konumda olmadıkları için bu hususta karşılaştırmanın yapılamayacağını ifade etmiştir.

Dinler Tarihine Giriş eserinde dinleri daha çok fenomenleri açısından tanımlamış, tarihi seyrine çok girmemiştir. Ancak bazı dinlerle ilgili karşılaştırmalar yapmıştır. Sümer dinlerinde var olan ilahilerden örnekler vermiş, Mezmurlar'da var

---

[190] Şaban Kuzgun, "Mukayeseli Dinler Tarihi Araştırmalarında Karşılaşılan Bazı Problemler ve Düşünülen Çözüm Yolları", *Türkiye 1. Dinler Tarihi Sempozyumu,* (Samsun: 1992) ,119-120.

[191] Wilfred Cantwell Smith, "Mukayeseli Din: Nereye ve Niçin?" çev. Mehmet Aydın. *Dinler Tarihinde Metodoloji Denemeleri*. ed. Mehmet Aydın.(Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2003), 67-68.

olan ilahilerle benzerliğine dikkat çekmiş ve Gılgamış Destanında bir tek insanın geçirdiği tufan ile Ahdi Atik'teki tufan hikâyesinin benzerliğine vurgu yapmıştır. Hitit ve Şark dinlerinde, benzer tufan hikâyelerinin var olduğunu belirtmiştir. Burada bir tek dini olayın farklı dinlerdeki benzer vurgularını göstermeye çalışmıştır.[192]

Schimmel, numeroloji çalıştığı eserinde özelikle İslam ebcedi ile Yahudi kabalasını karşılaştırmış sayıların analizinde ise farklı dinlerdeki kullanımlarını belirtmiştir. Tüm rakamları bu yöntemle analiz etmiştir. Bir sayısını örnek verecek olursak; Bir, İkincisi olmayan kutuplaşmamış varoluşun simgesi olarak görülmüştür. Hint kadim geleneğinde bir, her şeyi kapsayan başlangıçsal ilke olarak görülmüş, Kadim Çin biri, bütün ve mükemmel bütün kutupsallığın ötesinde bir Mutlak'ı temsil ettiğini kabul etmiştir. Kitabı Mukaddes Yehovayı başkasına tapınılmasını hoş görmeyen kıskanç bir tanrı olarak belirtmiştir. İslam "*Allah'tan başka tanrı yoktur."* ifadesine yer vermiştir. Hıristiyanlıkta bir, Rab bir İman, bir vaftiz, bir Tanrı bir ve her şeyin babası, şeklinde kullanılmıştır. Schimmel, farklı dinlerdeki bir sayısının kullanımını bu şekilde karşılaştırarak çalışmıştır.[193]

Schimmel, sayıların gizemi eserinde kadim dinlerden, İbrâhimi dinlere ve en eski ilkel dinlere kadar geniş bir çerçeve içerisinde sayılara yüklenen anlamları ve sihirli güçleri anlatmaya çalışmış, sayıların çoğu için bu karşılaştırmaları yapmıştır. Birçok dinde özel kabul edilen, kötü güçle ilişkilendirilse de genel olarak bilgelik sayısı ve iyi güçle dolu olduğuna inanılan yedi rakamı üzerinden karşılaştırma metodunu kullanmıştır. Bu karşılaştırmayı şöyle yapmıştır:[194]

Babil zigguratının 7 kattan oluşması gibi Sümer kralının tapınağının da 7 göksel kürenin ziyaretçisini hatırlatması için 7 basamaklı oluşunu, Mayaların göğün 7 katlı oluşuna inandıklarını, Kadim Roma da 7 uğurlu ve devletin genişlemesini temsil ettiğini ifade etmiştir. Eski Ahit'in 7 rakamıyla dolu oluşunu, Süleyman Mabedinin 7 basamaklı oluşunu, Nuh'un güvercinin 7 gün uçuşunu ve tufan

[192] Schimmel, *Hz. Muhammed,* çev. İbrahim Sarıçam, 26 ; a.mlf., *Dinler Tarihine Giriş, 60-61.*
[193] Schimmel, *Sayıların Gizemi,* çev. Mustafa Küpüşoğlu, 47-49.
[194] Schimmel, *Sayıların Gizemi,* çev. Mustafa Küpüşoğlu, 127.

hazırlıklarının 7 gün sürmüş olduğunu belirtmiştir. Ödüllerin ve cezaların 7 defa yinelendiğini Yeni Ahitte de 7 boynuz, 7 kilise ve 7 boru şeklinde yer aldığını, Orta Çağ Hıristiyanlığında merkezi bir rakam olarak kabul edildiğini söylemiştir. İran güneş tanrısı olan Mitras kültünde ruh 7 kapıdan geçerek maddi niteliklerinden kurtulup, dünyaya yeniden doğmaya hazır oluşuna inandıkları ifade etmiştir.[195]

O, İslam'ın 7 rakamına özel önem verdiğini ifade etmiş, Kâbe'nin 7 defa tavaf edilmesi, Safa ve Merve arasında 7 defa gidilmesi ve Mina da şeytanın 7 defa taşlanması gerektiğini belirtmiştir. İslam'ın 7 uyurlara özel önem verdiğini, Kuran'ın 7 ezberleniş yöntemi olduğunu, İslam mistisizminde hiyerarşinin 7 dereceli ve özellikle 7. Mezhep olarak adlandırılan İsmaililer de 7 rakamının çok önemli olduğunu belirtmiştir.[196]

Schimmel, Hindistan da 7 rakamının çok fazla kullanıldığını söyleyerek, Vedalardaki en önemli sayılardan biri olarak, ayinlerinde de bu sayının kullanılmış olduğunu, aynı şekilde Buda'nın da 7 yıl arınmayı beklemesi, Ağacın etrafında 7 tur atmış olması gibi 7 rakamının Budist literatürde çokça kullanılmış olduğunu söylemiştir. Japonya da 7 rakamının şans getirdiğine inanıldığını ifade etmiştir. Eski tıpta 7 sayısının önemini belirtmiş, insan gelişiminin 7 yılda bir değişeceğine inanıldığını söylemiştir.[197] Birçok kültürde 7 rakamının önemini belirterek büyücülükte de sıkça kullanıldığını ve bu rakama her kültürde özel güçler atfedildiğini belirterek dinlerdeki özel kullanımlarını karşılaştırarak incelemiştir.

3.1.4. Fenomenolojik Metod

Fenomenoloji, Din Tarihi metotlarından şüphesiz en çok araştırılan, üzerine yazı yazılan metodudur. Din fenomenolojisi, dinin tezahürleri konu geniş çalışma alanına sahip dinler tarihi biliminin metodolojik yaklaşımlarından biridir. Bu disiplini, ayrı bir alan olarak inceleyenler de vardır.[198]

---

[195] Schimmel, *Sayıların Gizemi,* çev. Mustafa Küpüşoğlu, 137-140.
[196] Schimmel, *Sayıların Gizemi,* çev. Mustafa Küpüşoğlu, 140.
[197] Schimmel, *Sayıların Gizemi,* çev. Mustafa Küpüşoğlu, 144-145.
[198] Mustafa Alıcı, "Kutsal'a Giden Yol: Dinler Tarihinde Bir Metodolojik Yaklaşım veya Bir Bilim Olarak Din Fenomenolojisi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi V (2005), Sayı: 3.*

Douglas Allen, din fenomenolojisi ile ilgilenen bilim adamlarını dört gruba ayırır. Birinci grup din fenomenolojisini en geniş ve eleştirisiz kullananlar, bunlar fenomenin incelenmesinden çok manayı öne çıkarırlar. İkinci grup din fenomenolojisini karşılaştırmalı çalışmanın, fenomenin farklı tiplerdeki tasnifi olarak kullanır. Üçüncü grup, din bilimi içerisinde özel bir disiplin olarak tanımlar. Dördüncü grup; felsefi fenomenolojiden faydalanmıştır.[199]

Schimmel'in fenomenolojisinden etkilendiği hocası Rudolf Otto felsefi fenomenolojiden kısmen etkilenmiştir. Otto'nun din fenomenolojisine bakışı, şu şekildedir. Otto, din Fenomenolojisine iki önemli katkıda bulunmuştur. Bunlardan birincisi, dini tecrübenin evrensel yapısını içeren fenomenolojik tanımıdır. Diğeri ise dini tecrübenin manasını içeren kutsal kavramına olan yaklaşımıdır.[200] Otto'ya göre kutsal, tüm dini tecrübelerin ortak yönüdür. Otto'nun, dindar insanın tanrısal güç karşısında verdiği tepkiyi dini tecrübe olarak adlandırıp psikolojik dini tecrübe şeklinde açıklama yapması onun yöntemini fenomenolojik psikoloji olarak isimlendirenler olmuştur.[201]

Schimmel'in bir diğer fenomenolojik yaklaşımından etkilendiği hocası Friedrich Heiler'in fenomenolojisinde dikkat çeken husus, dinin özüne yaptığı vurgudur.

> *Heiler'e göre din fenomenolojisi, endüktif metot için uygun olan öngörülerden faydalanan ama felsefi bir amaç gütmeyen, tecrübeye dayalı bir disiplin olup bütün dinleri olduğu gibi kabul eden, tarafsız, açık sözlü, önyargısız, ayırım ve tercih yapmayan bir bilimdir. Heiler, dinde formel ibadet olarak duanın yanı sıra önemli dinî şahsiyetler, ökümenik hareket ve tüm dinlerin aşkın birliği gibi alanlarda da çalıştığından, bu temel amaçlar bağlamında fenomenolojiyi harici unsurlardan dinin özüne doğru hareket eden bir araştırma yöntemi olarak görecektir.*[202]

---

[199] Douglas Allen, "Din Fenomenolojisi", çev. Mehmet Katar, *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi 35(1996)* 444.
[200] Allen, "Din Fenomenolojisi", çev. Mehmet Katar, *446.*
[201] Alıcı, "Kutsal'a Giden Yol: Dinler Tarihinde Bir Metodolojik Yaklaşım veya Bir Bilim Olarak Din Fenomenolojisi", 85.
[202] Alıcı, "Kutsal'a Giden Yol: Dinler Tarihinde Bir Metodolojik Yaklaşım veya Bir Bilim Olarak Din Fenomenolojisi", 90.

Heiler'in teolojik olarak oluşturulmuş metodolojisi, empatiye büyük önem verir. Fenomenologun, dini tecrübelere saygılı ve sempatik yaklaşması gerektiğini ifade eder.[203] Heiler, din fenomenolojisinin, uygulamanın birkaç yolundan bahseder. Bunlardan birincisi; fenomenleri tarihsel ve coğrafi bir şekilde inceleyen yatay kesim bakış açısıdır. İkincisi; çapraz kesim metodolojisidir. Dört çeşit din tipine uygulanabileceğini örneklendirir. Üçüncüsü ve Heiler'in fenomenolojiye büyük katkısı olan daire metodudur. O, dairenin iç içe geçmiş üç halkasından bahseder. Bunlardan ilk halka, dinin dış tezahürlerinin bulunduğu âlem; İkinci halka, dini fikirlerin, manevi tahayyüllerin bulunduğu asli âlem; Üçüncü halka ise dinin mistik unsurlarının bulunduğu psişik tecrübe âlemidir. Bu dairelerin ortasında ise ilahi gerçeklik (Deus abscanditus) bulunur.[204]

Schimmel, *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri* adlı eserinde Heiler'in bu metodunu, kullandığını söyler. Heiler'in dinin en içteki kutsal merkezine "deus absconditus"a ulaşıncaya kadar derin katmanlardan inerek dinin özüne ulaşmaya çalıştığını ifade eder.[205] İç içe geçmiş bu şemanın çok uzun süre önce, sûfi Ebü'l Hüseyin en-Nûrî (öl. 295/908) ve Tirmizî (öl. 279/892) tarafından kullanıldığını söyler.[206]

Schimmel'e göre, İslam'da Kuran sadece Allah'ın ayetleri olarak görülmez her şey bir ayet ve işarettir. Allah, sürekli gizli kalan (deus absconditus) değil ayetleriyle konuşan, bulunabilen, (deus revelatus) kelamıyla peygamberler aracılığıyla konuşandır.[207]

O, Allah'ın ayetleri olarak gördüğü her şeye yaklaştığı şemayı şu şekilde ifade eder. En dıştaki birinci halka, (tecelliler âlemi) üç bölümden oluşur. Birincisi, kutsal nesne ve kutsal eylem (ibadet); ikincisi, kutsal söz- kutsal metin; üçüncüsü, kutsal metin ve kutsal ümmet(Bunlar fiziksel olarak hissedilebilen kısımdır). İkinci halka, tanrının görünmez varlığı ile ilgili imgeler âlemidir. Bu dairede beş bölümden

[203] Allen, "Din Fenomenolojisi", çev. Mehmet Katar, 449.
[204] Alıcı, "Kutsal'a Giden Yol: Dinler Tarihinde Bir Metodolojik Yaklaşım veya Bir Bilim Olarak Din Fenomenolojisi", 91-92.
[205] Schimmel, *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri*, çev. Ekrem Demirli, 12.
[206] Schimmel, *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri*, çev. Ekrem Demirli, 15.
[207] Schimmel, *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri*, çev. Ekrem Demirli, 13.

oluşur. Birincisi teoloji (tanrı tasavvuru); ikincisi kozmoloji (yaratma); üçüncüsü hristoloji (vahiy tasavvuru); dördüncüsü soteriyoloji (kurtarılma tasavvuru); beşincisi ise eskatoloji (gelecekteki mutluluk) olarak tanımlar. Üçüncü halka ise dinsel tecrübeler âlemidir. Korku, hürmet, ümit, sevgi, ilham ve teslimiyet gibi tecrübelerdir. En içteki merkezde bulunan halka ise ilahi hakikattir. Bunun da iki şekilde tecrübe edileceğini, birincisi "deus revelatus" yüzü insana dönük olan şekliyle ya da "deus absconditus" mutlak birlik şeklinde tecrübe edilen tanrıdır.[208]

Schimmel, insanların her dönemde doğa olaylarından etkilendiğini, tabiatın işaretlerle dolu olduğuna dikkat çekmiştir. Taş fenomeniyle ilgili yaptığı incelemede bir kutsal nesne olarak adlandırılışını, insanların ona yüklediği duygusal tasavvurları, kutsal kitaplarda yer alan taşla ilgili ayetleri ve insanların o kutsal karşısında hissettikleri duyguları daireler metoduyla belirtmiştir. Taşın, asıl manasını içindeki ilahi güce olan saygının ifadesi olduğunu örneklendirmiştir. İslam'da Hacerü'l Esved Taşı'na yüklenen anlamları irdelemiştir.[209]

Schimmel' in fenomenolojik metodu kullandığı eserlerinden biri de onun en çok bilinen eseri *İslam'ın Mistik Boyutları* adlı eserdir. Bu eserde İslam tasavvuf tarihini tarihsel ve fenomenolojik şekilde incelemiştir. Bunun dışında dinler tarihine giriş kitabında da dinleri fenomenleri üzerinden tanıtmayı tercih etmiştir. *Sayıların Gizemi* ve *Ruhum Kadındır* eserleri de fenomenolojik yöntemi kullandığı eserler arasında sayılabilir.

3.2. Annemarie Schimmel'in Dinler Tarihi Bilimine Katkıları

Schimmel'in din bilimcisi olarak yaptığı en büyük katkı, Doğu ve Batı arasında kültür köprüsü kurmaktır. İslam dinini indirgemeci yaklaşımlardan kurtarıp, "içerden biri" gibi anlatmasıdır. Schimmel, dini ilahi öze ulaşma ve üstün güçle yaşanılan münasebet olarak görmüştür. Bu, onun çalışmalarındaki nihai hedef olmuştur.

[208] Schimmel, *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri*, çev. Ekrem Demirli, 17-18.
[209] Schimmel, *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri*, çev. Ekrem Demirli, 20-22.

Schimmel, Cumhuriyet döneminde kurulan Ankara İlahiyat Fakültesinin dinler tarihi kürsüsüne başkanlık yapmak üzere davet edildiğinde kendisini Marburg'ta yaptığı iki dinler tarihi doktora çalışmasıyla ispat etmiştir. Schimmel, Türkiye'de çalıştığı yıllarda *Dinler Tarihine Giriş* adlı eseri kazandırmıştır. Bu eserin önemi, doğrudan bu ilimle ilgili bir kişinin bilimsel bir yöntem ve temel kaynaklardan faydalanarak yazmış olmasıdır. Diğer bir sebebi ise eserin sonunda verdiği dinler tarihi sözlüğüdür.[210] Schimmel'in Türkiye dinler tarihi geleneğine yaptığı katkı ise Türkiye de dinler tarihi alanında ilk doktora unvanıma sahip Hikmet Tanyu' nun hocalığını yapmış olmasıdır. Tanyu, Türk dinler tarihi ekolünün kurucusu olup Türk dinler tarihine öncülük eden hocalarının önemli bir kısmının hocalığını yapmıştır. Schimmel, Marburg Ekolü'ne bağlıdır. Bu ekolün özelliği kutsal merkezli fenomenoloji yapmış olmasıdır. Tanyu ekolü ise Türkiye'de dinler tarihi çalışmalarının öncüsü olması ve Tanyu'nun Schimmel'in öğrencisi olması neticesinde Türk dinler tarihi geleneği Marburg geleneğine dolaylı olarak bağlanmıştır.[211]

Dünya dinler tarihi biliminin kurumsallaşma süreci, 1950 yılında kurulan IAHR[212] ile başlamıştır. Bu dernek, dünya çapında dinler tarihi çalışmaları yapan tüm dernekleri bünyesinde toplayarak yayınlarını ve çalışmalarını desteklemek, konferanslar düzenlemek ve bu toplantıların belgelerini yayınlamak gibi çalışmalar yürütmektedir.[213] Bu derneğin kuruluşu ile beraber önemli dinler tarihi uzmanları başkanlık etmiştir. Bunlar sırasıyla şöyledir. *Gerardus Van der Leeuw (1950-1950), Raffaele Pettazzoni (1950-1959), Geo Widengren (1960-1970), Marcel Simon (1970-1980), Annemarie Schimmel(1980-1990), Ugo Bianchi (1990-1995), Michael Pie (1995-2000), Peter Antes (2000-2005), Rosalind I. J.Hackett (2005-)*[214] Schimmel, dinler tarihi biliminin en prestijli kurumu olan bu derneğe on yıl

[210] Küçük, "Tanzimattan Günümüze Türkiye'de Dinler Tarihi", 350.
[211] Alıcı, *Dinler Tarihinin Batılı Öncüler*i, 451.
[212] International Association for the History of Religions (Uluslararası Dinler Tarihi Derneği).
[213] Asife Ünal, "Kuruluşundan Günümüze Türkiye Dinler Tarihi Derneği ve Dinler Tarihi Bilimine Katkıları", *Dini Araştırmalar Dergisi* 14/38 (Ocak- Haziran 2011)13.
[214] Ünal, "Kuruluşundan Günümüze Türkiye Dinler Tarihi Derneği ve Dinler Tarihi Bilimine Katkıları", 139.

başkanlık yapmış ve derneğin amacı doğrultusunda birçok konferans ve dinler tarihi bilimi ile ilgili çalışmalara katılmıştır.

Schimmel, dinler tarihi bilimine İslam dini ile ilgili çalışmalarıyla büyük katkı sağlamış özellikle İslam mistisizmi hakkında yapılan çalışmaların yetersizliği ve eksikliğini gidermek için özel çaba sarf etmiştir. O, tasavvufun dinler arası diyalogda bir köprü vazifesi görebileceğine ve herkesin yekdiğerini daha fazla anlaması gerektiğine inandığını, tartışmalarda herkesin kendi fikrini önemli bulup başkasının görüşlerini önemsemediği için bazı kıymetli fikirlerin ortaya çıkamadığını belirtmiştir. Bu yolun doğru olmadığını dinler tarihi bilim kurallarının göz önünde bulundurulması gerektiğini, başka dinin negatif olgularının kendi dinindeki pozitif olgularla karşılaştırılmamasının önemli olduğunu belirterek; doğru olanın idealin idealle, pratiğin pratikle karşılaştırılmasının önemine dikkat çekmiştir.[215]

İslam dininin batıya doğru aktarılmasını sağlamakta önemli bir rol oynamıştır. İslamiyet'e olan orta çağ Hristiyanlığındaki nefretin sebebini İsa'nın getirdiği dinden sonra başka bir dinin geleceğine inanmamaları olduğunu ve uzun bir dönem sapıtmış bir Hıristiyan mezhebi olarak tanındığını ve bunun aydınlanmayla aşılmaya başlandığını ifade etmiştir.[216] Bu düşüncelerin aşılmasına katkı sağlayan "*İslam Tasavvufunda İsa ve Meryem*" adlı eseri vücuda getirmiştir. İslam ve Hristiyanlığın ortak noktalarına değinmiştir. İsa ve Meryem düşüncesinin her iki dininde karşılıklı anlayış geliştirmelerine katkı sağlayacak fenomenler olarak görmüştür. İsa'nın İslam' göre Hz. Muhammed'den önce gelen Kuran'da adı on beş kere zikredilen, körleri iyileştiren bir tabip olarak anlatılan büyük bir peygamber olduğu inancını belirtmiştir. Bakire Meryem'e büyük önem atfedildiğini ve Cebrail

[215] Renate Beyer, "Hristiyanlık ve İslam: Allah'a Giden Farklı Yollar. Annemarie Schimmel'le Röportaj", *Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 17 (2006), 351-360.
[216] Nimetullah Akın, "Annemarie Schimmel", *İslamiyat Dergisi*, 1(2004), 171-186.

tarafından onun rahmine üfletilmiş olduğuna inanıldığını belirtmiş, ancak bu inancını Hristiyanların çoğu tarafından bilinmediğine dikkat çekmiştir.[217]

Dinler tarihi konularından olan sembolizm üzerine de çalışan Schimmel, İslam da sembolizm üzerine Heiler tarafından yürütülen 1954 yılında gerçekleştirilen Uluslararası Dinler Tarihi Derneği (IAHR) toplantısında "Şark edebiyatında gül ve bülbül sembolü" üzerine en eski sembollerden "can kuşu" ve "hayat nebatı" motifi üzerinden bir konuşma yapmıştır.[218] *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri* eserinde de İslam da kullanılan sembolleri; Su (Kalpleri arındıran), elbise (bereket), ev (insan kalbi)şeklinde görüngü bilimi metoduyla açıklamaya çalışmıştır. *Sayıların Gizemi* adıyla sayı sembolizmi üzerine önemli bir eser vermiş bu eserinde farklı dinlerdeki sembol benzerlikleri üzerine karşılaştırmalar yaparak okuyucuna sunmuştur.

Bir din tarihi uzmanı olan Schimmel'in, Batıda Tasavvuf alanında yarattığı etkinin ötesine başka araştırmacıların geçemediği düşünülmüştür. Onun bu gücü tasavvufu çok iyi tanımış olması ve ona sempatik yaklaşmış olmasından gelmiştir. O araştırmalarında tarih ve filolojiye güvenmiş ve din fenomenolojisinin karşılaştırmalı dilini kullanmıştır. Kendisi İslam kültürünü her yönüyle anlatmaya çalışmıştır. O Batıda yaygın olarak bahsedilen İslami terörizmden ve çatışmalardan bahsetmemiş, Aksine İslam kültüründeki hat ve şiir sanatındaki estetikten, peygamberliğin mistik yorumlarından, Arapça ve Farsça yazılan klasik eserlerinden bahsetmiştir.[219]

---

[217] Beyer, "Hristiyanlık ve İslam: Allah'a Giden Farklı Yollar. Annemarie Schimmel'le Röportaj", 351-360.

[218] Annemarie Schimmel, "Din'de Sembol'ün Fonksiyonu Nedir?", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ankara), III/III-IV (1954), s. 67–73.

[219] Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları,* çev. Ergün Kocabıyık, 46; a.mlf., *Halifenin Rüyaları, çev. Tuba Erkmen, 10-11*

SONUÇ

Schimmel, çocukluğundan vefatına kadar vazife odaklı yaşamış ve hedefine ulaşmasını ne yaşadığı dönemin maddi yetersizlikleri ne kadın olmak ne de savaş engelleyememiştir. O, ikinci dünya savaşında bile yaptığı gündelik işleri bitirdikten sonra doktorasını yazmaya çalışmış, böylece kitapları onun için teselli olmuştur. Schimmel, bu çalışma azminin karşılığını almış, alanında başarılara imza atmıştır. O, Türk okuyucusu için yabancı bir isim olmamıştır. Türkiye'de çalışmaya başlamadan önce Türkiye'ye el yazmaları üzerinde çalışmaya gelmiş, burada birçok dost edinip Türk dergilerinde Cemile Kıratlı müstear ismiyle yazılar yazmıştır. Kendisi, çok yönlü bir insan olup dinler tarihi, edebiyat, tasavvuf gibi farklı alanlarda aynı yetkinlikte başarılara imza atmıştır. Schimmel, İslam üzerine olan çalışmaları sayesinde doğu ülkelerinde tanınıp saygı duyulan bir insandır. Birçok konferans ve sempozyuma davet edilmiş, araştırdığı tüm şahısları yaşamış oldukları kültürde doğrudan gözlemle araştırmıştır. Çalıştığı dinlerin birincil kaynaklarına ulaşmış ve mânâ değişikliğinin önüne geçmek için yazı dillerini öğrenmiştir.

Schimmel, Türkiye, Almanya ve Amerika gibi ülkelerde dinler tarihi dersini okutmuş, bu alanda önemli öğrenciler yetiştirmiştir. Harvard Üniversitesinde yirmi beş yıl görev yapmış, Hint- İslam kıtasına ait dersler vermiştir. Onun İslam dininin Batıya tanıtılmasında emeği çoktur. İslam dini ve Hıristiyanlık üzerinde karşılaştırmalar yapmış, İslam kültürünün Batıya olan etkisini objektif bir şekilde değerlendirmiştir. İslam'a karşı yapılan ağır eleştirilerin nedenini, İslam'ın romanlar vasıtasıyla yanlış tanıtılması olarak görmüştür. Hz. Muhammed, Mevlâna, Yunus Emre, Hâllac-ı Mânsur, ve Muhammed İkbal gibi önemli şahsiyetleri Batıya tanıtmıştır. Türk edebiyat dergilerinde yazılar yazarak, Türkiye'de tanınmaya başlayan Schimmel, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi kürsüsüne başkanlık yapmıştır. Türkiye'de Cumhuriyet döneminde uzmanlık alanı dinler tarihi olan ilk akademisyen olarak çalışmış, bu alanda hâlâ geçerliliğini koruyan bilimsel bir eser yazmıştır. Türkiye'nin dinler tarihi geleneğinin kurucusu sayılan Hikmet

Tanyu'nun danışmanlığını yapmıştır. O, bu dönemde İslam ülkesinde çalışıyor olması sebebiyle kitaba İslam dinini eklememiştir.

Schimmel, dinler tarihinin en önemli metodlarından olan fenomenolojik metodu eserlerinde ustalıkla kullanmıştır. Fenomenolojik karşılaştırmalar yapmış, filolojinin gücüyle araştırmalarını okuyucularına ulaştırmıştır. Dini tecrübelerin özüne ulaşmayı rehber edinmiş, ilahi gerçekliğin dini fenomenlerin ortak özelliği olduğunu savunmuştur. Kutsal merkezli fenomenolojik ekole mensup olmuştur. İslam mistisizmini "dinler üstü" bir konuma getirmiştir.

Schimmel'in hakkında yazılan tezler, yapılan çalışmalar onun tasavvufi yönüyle ilgilidir. Tasavvuf konusunda dünyanın en yetkin yazarları arasında olduğu bir gerçektir. Ancak o her şeyden önce bir dinler tarihi uzmanıdır. Onun dinler tarihi alanına katkı sağlayan, *Dinler Tarihine Giriş*, *Sayıların Gizemi* ve *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri* eserleri bu alanda çalışma yapacak olanlar için önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Schimmel'in bir akademisyen olarak çalışkanlığı, kendi alanına vukufiyeti, disiplinler arası çalışmaları, dinler tarihi alanındaki genç araştırmacılar için örneklik teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

Adam, Baki (ed.). *Dinler Tarihi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2. Basım, 2015.

Akalın, Şükrü Haluk vd.. *Türkçe Sözlük.* Ankara: Türk Dil Kurumu, 11. Basım, 2011.

Akın Nimetullah "Annemarie Schimmel". *İslamiyat Dergisi* 7/1 (Ocak-Mart 2004), 171-186.

Alıcı, Mustafa. *Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.

Alıcı, Mustafa. "Kutsal'a Giden Yol: Dinler Tarihi'nde Bir Metodolojik Yaklaşım veya Bir Bilim Olarak Dinler Tarihi". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi V.(*2005), 73-120.

Allen, Douglas. "Din Fenomenolojisi". çev. Mehmet Katar. *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi 35(1996),* 437-465.

Araz, Nezihe. "Muradına Eren Dilber". *Resimli Hayat Mecmuası* (Haziran 1955).

Ataman Uluant, Samiha& Havlioğlu, Didem. *Mektuplar-2* İstanbul Kubbealtı Neşriyat, 1. Basım, 2015.

Aydın, Mahmut. *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi.* İstanbul: Ensar Yayınları, 2015.

Aydın, Mehmet (ed.). *Dinler Tarihinde Metodoloji Denemeleri*. Konya: Din Bilimleri Yayınları, 1. Basım, 2003.

Bal, Semanur. *Annemarie Schimmel'in Tasavvuf Anlayışında Türkiye'de Geçirdiği Dönemin Rolü.* İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Batuk, Cengiz "Türkiye'de Dinler Tarihi Çalışmalarının Tarihsel Seyri". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 1 (2009), 71-97.

Beyer, Renate. "Hristiyanlık ve İslam: Allah'a Giden Farklı Yollar. Annemarie Schimmel'le Röportaj". *Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi,* 17 (2006), 351-360.

Bilman, Şule "Ukbaya Kayan Yıldız: Annemarie Schimmel". *Tasavvuf Dergisi* 11 (Temmuz-Aralık 2003), 511-517.

Bilman, Şule. *Annemarie Schimmel'in Tasavvuf Kültüründeki Yeri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.

Brown, Keith vd. *Oxford Sözlük.* ed. Micheal Ashby New York: Oxford University Press, 2001.

Borgeaud, Philippe. *Dinler Tarihinde Başlangıçlar.* çev. Adnan Kâhiloğulları. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2008.

Cebecioğlu, Ethem. "Bir Akademisyen Modeli Olarak Annemarie Schimmel". *Tasavvuf Dergisi* 11 (Temmuz-Aralık 2003), 583-586.

Derin, Süleyman. "Annemarie Schimmel'in Tasavvufun Kökenlerine Dair Görüşleri". *Tasavvuf Dergisi* 11(Temmuz-Aralık 2003), 519-526.

Doğan, Mehmet H. *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Pınar Yayınları, 4. Basım, 2008.

Durkheim, Emile. *Dini Hayatın İlkel Biçimleri.* çev. Fuat Aydın. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2011.

Çelebi, İlyas. "Vefk" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 11 Haziran 2020, https: islamansiklopedisi.org.tr/ vefk.

Eliade, Mircea. *Kutsal ve Kutsal-Dışı*. çev. Ali Berktay İstanbul: Alfa yayınları, 2017.

Eliade, Mircea. *Dinin Anlamı Ve Sosyal Fonksiyonu*. çev. Mehmet Aydın İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2015.

Eliade, Mircea. *İmgeler ve Simgeler.* çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017.

Eliade, Mircea. *Mitler, Rüyalar ve Gizemler* çev. Cem Soydemir. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017.

Eliade, Mircea. *Okültizm, Büyücülük ve Kültürel Modalar.* çev. Cem Soydemir. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016.

Eliade, Mircea. "Dinlerdeki Sembollerin Araştırılması Konusunda Metodolojik Düşünceler". çev. Mehmet Aydın. *Dinler Tarihinde Metodoloji Denemeleri,* ed. Mehmet Aydın. Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2003, 103-124.

Frazer, James G.. *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri*. çev. Mehmet H. Doğan. İstanbul: Payel Yayıncılık, 2004.

Günaltay, Şemsettin. *Dinler Tarihi, Yeryüzündeki İlkel Dinler.* İstanbul: Köprü Kitapları, 2016.

Gündüz, Şinasi. “Otoritenin Teolojik Meşruiyeti: Kutsal Bir Fenomen Olarak Otorite”. *Milel ve Nihel Dergisi*, 14/1(2017), 8-23.

Gürkan, Leyla Salime. *Yahudilik.* İstanbul: İsam Yayınları, 2017.

Hançerlioğlu, Orhan. *Dünya İnançları Sözlüğü.* İstanbul: Remzi Kitabevi, 2013.

Hatipoğlu, Mehmet. “Tanıdıklarının Gözüyle Annemarie Schimmel”. *Tasavvuf Dergisi* 11 (Temmuz-Aralık 2003),570-574.

Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu.* çev. Sabri Gürses. İstanbul: İthaki, 2017.

Kalın, Mehmet Fatih “İnancın Gelişimi ve Dini Bilincin Üzerine Rudolf Otto’nun Düşünceleri” *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 20 (Kasım 2017) 481-495

Kara, Mustafa “Doğudan Batıya, Batıdan Doğuya Bakan Bir Alim Prof. Dr. Annemarie Schimmel”, *Tasavvuf Dergisi,* 11(Temmuz-Aralık 2003), 487-498.

Kaval, Musa. *Schimmel’in Mevlana’ya Bakışı.* Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Kitâb-ı Mukaddes, İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 6. Basım, 2016.

Kuran’ı Kerim Meali, çev. Mustafa Öztürk. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2.Basım, 2016.

Kuzgun, Şaban “Mukayeseli Dinler Tarihi Araştırmalarında Karşılaşılan Bazı Problemler ve Düşünülen Çözüm Yolları”. *Türkiye 1. Dinler Tarihi Sempozyumu.* Samsun: 1992 119-120.

Küçük, Abdurrahman. “Tanzimattan Günümüze Türkiye’de Dinler Tarihi” *Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları*. (2010), 332-364.

Otto, Rudolf. *Kutsala Dair,* çev. Sevil Ghaffari İstanbul: Altıkırkbeş Yayın, 2014.

Önder, Mehmet “Tanıdıklarının Gözüyle Annemarie Schimmel”, *Tasavvuf Dergisi* 11(Temmuz-Aralık 2003), 561-569.

Özkan, Senail. “Annemarie Schimmel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* Erişim 25 Kasım 2019, https:islamansiklopedisi.org.tr/annemarieschimmel.

Özkan, Senail. “Suyu Arayan Sûfi: Annemarie Schimmel”, *Tasavvuf Dergisi* 11(Temmuz-Aralık 2003), 511-516.

Özkan, Senail. "Vefeyat". *İslami Araştırmaları Dergisi*. 9 (2003), 153-166.

Padak, Fatma. *Annemarie Schimmel'in Hayatı, Eserleri, Tasavvuf ve Mutasavvıflar Hakkındaki Görüşleri.* Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Reif, Adelbert. "İslam'a Hakettiği Değeri Vermeliyiz". çev. Recai Doğan-İhsan Çapçıoğlu. *Tasavvuf Dergisi* 11(Temmuz-Aralık 2003), 553-560.

Schimmel, Annemarie. *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004.

Schimmel, Annemarie. *Dinler Tarihine Giriş*, İstanbul: Külliyat Yayınları, 2016.

Schimmel, Annemarie. *Doğu-Batı Yakınlaşmaları*. çev. Hüseyin Ağuiçenoğlu İstanbul: Avesta Yayınları, 2012.

Schimmel, Annemarie. *İslamın Kısa Tarihi.* çev. Şebnem Andaç. İstanbul: Alfa Yayınları, 2019.

Schimmel, Annemarie. *Hz. Muhammed.* çev. İbrahim Sarıçam. Ankara: Kelime yayınları, 2019.

Schimmel, Annemarie. *Hz. Muhammed*. çev. Okşan Aytolu. İstanbul: Profil yayınları, 2007.

Schimmel, Annemarie. *Ruhum Kadındır.* çev. Ömer Enis Akbulut. İstanbul: İz yayıncılık, 2001.

Schimmel, Annemarie. *Doğudan Batıya*. çev. Ömer Enis Akbulut. İstanbul: Sûfi Kitap, 2017.

Schimmel, Annemarie. *Halifenin Rüyaları İslamda Rüya ve Rüya Tabiri*. çev. Tuba Erkmen. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2005.

Schimmel, Annemarie. *Sayıların Gizemi.* çev. Mustafa Küpüşoğlu. İstanbul: Alfa Araştırma, 2018.

Schimmel, Annemarie. *Tasavvuf Notları.* çev. Dilara Yabul. İstanbul: Sûfi Kitap, 2018.

Schimmel, Annemarie. *İslamın Mistik Boyutları.* çev. Ergün Kocabıyık. İstanbul: Alfa Yayınları, 2018.

Schimmel, Annemarie. *Hallac Kurtarın Beni Tanrıdan.* çev. G. Ahmetcan Asena. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2018.

Annemarie Schimmel, “Dinde Sembol'ün Fonksiyonu Nedir?”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ankara), III/III-IV (1954), 67–73.

Smith, Morton. “Din İncelemesinde Tarihsel Yöntem”. çev. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22/1 (2007), 350-352.

Smith, Wilfred Cantwell. “Mukayeseli Din: Nereye ve Niçin?” çev. Mehmet Aydın. *Dinler Tarihinde Metodoloji Denemeleri*. ed. Mehmet Aydın. Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2003, 43-72.

Sümer, İbrahim. “Türkiye’deki Akademisyen Dinler Tarihçilerin Bibliyografyası”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2002), 187-229.

Tatar, Burhanettin *“*Kutsal Mekân” Fenomenolojik Bir Analiz”. *Milel ve Nihel Dergisi*. 14/2 (2017), 9-22.

Upanişadlar, çev. Korhan Kaya. İstanbul: İş bankası Yayınları, 2011.

Uzun, Mustafa İsmet “Ebced” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 17 Aralık 2019 https: islamansiklopedisi.org.tr/ ebced.

Ünal, Asife. “Kuruluşundan Günümüze Türkiye Dinler Tarihi Derneği ve Dinler Tarihi Bilimine Katkıları”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 14/38 (Ocak- Haziran 2011), 135-160.

Wach, Joachim. *Dinler Tarihi (Bilimsel Bir Disiplin Olarak Kuruluşuna Teorik Bir Giriş),* çev. Fuat Aydın. İstanbul: Ataç Yayıncılık, 2004.

Yılmaz, Hüseyin. *Budist Metafiziği.* Ankara: Hece Yayınları, 2007.

Yılmaz, Hüseyin. *Dinler Tarihinin 100’ü.* Ankara: Otto Yayınları, 2017.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı	ÇELİK BARTIN Hatice.
Uyruğu	:T.C
Doğum Tarihi ve Yeri	:02/01/1986 - Van
Telefon	:
Faks	:
E-mail	:hcelikbartin@gmail.com
ORCİD	: 0000-0001-5231-3461

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora	…….	……
Yüksek Lisans	…….	…….....
Lisans	Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	……2006

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2009	Van Merkez Anadolu İmam Hatip Lisesi	Öğretmen
2018	Van Hüseyin Çelik Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi	Öğretmen
2020	Van Pakistan Türkiye Dostluğu Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Öğretmen

Yabancı Dil

……

Yayınlar

……

Hobiler

Kitap okumak
Pasta yapmak

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORİJİNALLİK RAPORU

01/06/2020

Tez Başlığı / Konusu:

ANNEMARİE SCHİMMEL ve DİNLER TARİHİ BİLİMİNE KATKILARI

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 69 sayfalık kısmına ilişkin, 11/05/2020 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 9 (dokuz) dur.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

01/06/2020
Hatice ÇELİK BARTIN

Adı Soyadı : Hatice ÇELİK BARTIN
Öğrenci No : 169214019
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Programı : Dinler Tarihi
Statüsü : Y. Lisans ☐ Doktora ☐

DANIŞMAN
Dr. Öğrt. Ü. Ramazan TURGUT
01/06/2020

ENSTİTÜ ONAYI
U Y G U N D U R
……./……./201….
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü